

**Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та психології дошкільної освіти**

Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина XX - початок XXI століття)

**Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 617
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Мацьків Юлія Василівна
Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Комісарик М. І.**

До захисту допущено:
Протокол засідання кафедри № ____
від « ____ » _____ 2022 р.
зав. кафедри _____ проф. Олійник М. І.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЛОГОПЕДІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ.....	7
1.1. Ретроспективний аналіз становлення наукових досліджень вітчизняної логопедії ...	7
1.2. Тенденції розвитку наукових досліджень з логопедії в контексті розбудови спеціальної освіти	20
РОЗДІЛ 2 НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ З РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЛОГОПЕДІЇ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	42
2.1. Інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України	42
2.2 Сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні	53
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ.....	81

АНОТАЦІЯ

Мацьків Ю. В. Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина XX століття – початок XXI століття) – Магістерська робота.

Дослідження присвячено цілісному історико-педагогічному аналізу процесу становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні з 1944 до 2019 рр. У дослідженні проаналізовано теоретичні та методологічні основи корекції порушень мовлення, що висвітлені у наукових доробках українських вчених. Розкрито суспільно-політичні, соціально-економічні, та організаційно-педагогічні чинники, що впливали на становлення та розвиток змісту наукової діяльності вітчизняних вчених в області логопедії, форми її організації та впровадження результатів досліджень; визначено передумови становлення теоретичних засад логопедії в Україні. На основі історико-логічного та порівняльного аналізу отриманих даних відображено цілісну картину становлення і розвитку теоретичних засад логопедії в Україні. Уточнено і доповнено історико-педагогічні факти, що характеризують основні тенденції, закономірності та особливості наукової діяльності вітчизняних вчених в області логопедії.

Ключові слова: логопедія, період, наукова діяльність, теоретичні основи, діти з порушеннями мовлення, вітчизняні вчені.

ВСТУП

Соціально-економічні перетворення України та політичні реалії сучасного світу, визначення пріоритетів гуманітарної політики, людиноцентричність науки визначають особливе місце спеціальної освіти серед інших галузей педагогічного знання, що є результатом спрямованості держави на інтеграцію загальнолюдських, національних та особистісних цінностей суспільства. Це неминуче вимагає врахування традиції та нових викликів при розробці зазначених курсів, уточнення вітчизняного педагогічного та наукового активу, обліку традиційних систем та концепцій у контексті культурного діалогу. Також важливо визначити етапи формування та розвитку теоретичних засад кожної окремої галузі педагогічного знання, що дозволить використати та систематизувати наявний досвід для розвитку сучасної української науки та освіти.

Сьогодні надзвичайно актуальною є проблема об'єктивного аналізу історико-педагогічного надбання, осмислення та доцільного використання позитивних ідей минулого.

Аналіз наукових джерел показав, що вивченню історико-педагогічних аспектів було присвячено багато робіт вітчизняних учених, у тому числі Т. Берник, В. Бондар, О. Дячков, І. Єрмоменко, В. Золотоверч, М. Климко. Становлення різних напрямів спеціальної освіти в Україні О. Козинець, С. Корнєв, Л. Кулик, Є. Ліндіна, С. Миронова, Л. Одинченко, О. Орлов, М. Пахомова, О. Потапенко, В. Синьов, М. Супрун, О. Таранченка, С. Федоренка, В. Шевченка, О. Шевченка, М. Шеремет та інші.

Однак нині немає жодного комплексного та комплексного історико-педагогічного дослідження, яке присвячене становленню та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, починаючи з другої половини ХХ століття до сьогодення.

З огляду на обрано тему наукового дослідження «Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні (друга половина ХХ - початок ХХІ століття)».

Мета дослідження – охарактеризувати науково-педагогічні дослідження в галузі логопедії у другій половині ХХ – початку ХХІ століття.

Відповідно до поставленої мети були сформульовані такі **завдання**:

1. Виявити історичне походження формування теоретичних засад логопедії в Україні у науково-історичній та науково-педагогічній літературі.
2. Провести ретроспективний аналіз, систематизувати та обґрунтувати історико-педагогічні періоди та провідні напрямки розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття, вивчити їх вплив на стратегію модернізації спеціальної освіти в Україні.
3. Виявити ідеї та можливості творчого використання прогресивних досягнень вчених у галузі логопедії в описуваний період у сучасних умовах бурхливого реформування та інноваційного розвитку спеціальної освіти України.

Об’єкт дослідження – історія виникнення та розвитку логопедії як науки в Україні у другій половині XX – початку XXI століття.

Предмет дослідження – зміст, форми, організаційно-педагогічні умови та результати наукової діяльності вітчизняних учених щодо становлення та розвитку теоретичних основ логопедії в Україні у другій половині XX – на початку XXI століття.

Методи дослідження: пошуково-бібліографічний (для узагальнення та систематизації джерельної бази дослідження); історико-системний аналіз (з метою обґрунтування процесу та розробки періодизації формування та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні); ретроспективний (з’ясувати передумови становлення та тенденції розвитку логопедичної теорії); системно-соціологічний (з метою аналізу та систематизації результатів дослідження); метод актуалізації (визначити значення одержаних результатів дослідження для теорії та практики сучасної спеціальної освіти).

Теоретична та практична значимість. Отримані результати можуть бути використані у подальших історико-педагогічних дослідженнях; удосконалювати зміст навчальних курсів з історії спеціальної педагогіки, логопедії та ін., з метою повнішого ознайомлення студентів-логопедів з процесом розробки теоретичних основ вітчизняної логопедії в державних науково-дослідних установах; під час написання підручників, науково-навчальних посібників, програм з історії логопедії;

розробка спецсемінарів та спецкурсів спеціальних наук у системі вищої педагогічної освіти.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (77 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінки, з них основного тексту – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЛОГОПЕДІЇ ЯК НАУКИ В УКРАЇНІ

1.1. Ретроспективний аналіз становлення наукових досліджень вітчизняної логопедії

Значення логопедії як науки, що не тільки вивчає закономірності попередження і подолання порушень мовлення спеціальними педагогічними методами, але і сприяє повноцінній участі людини в суспільному житті, надзвичайно велике. Відомо і значення науки про порушення мовлення для ряду багатьох суміжних або близьких наук, що використовують знання з логопедії при вивченні людини. Незважаючи на її значимість та на те, що уже до третьої чверті XIX ст. вчення про порушення мовлення виділилося в самостійну галузь знання та почалося становлення окремої науки, до теперішнього часу історії становлення та розвитку української логопедії як цілісного явища досі не створено [9, 3].

Необхідність вивчення історії вітчизняної логопедії підкреслюється низкою вчених, проте спеціальних робіт, присвячених вивченню історії логопедії саме як окремої області наукових знань в Україні надзвичайно мало.

У дослідженнях російського вченого В. Селіверстова (1978, 1979, 1983) аналізуються уявлення про порушення мовлення в Древній Русі, тобто, відповідно до загальноприйнятої філософської періодизації історії науки, ще у донауковий період історії вітчизняної логопедії. Роботи Н. Власової та К. Беккера (1983), С. Коноплястої (2010), І. Сікорського (1889), І. Тонконог (1954), Ж. Глозмана, Л. Цветкової (1987) та ін. присвячені вивченню історії окремих форм порушень мовлення.

Дослідження теорії логопедії, як і будь-якого іншого явища, враховує єдність всіх категорій діалектичної філософії. При цьому на перший план виступають категорії історичного і логічного в їх нерозривному взаємозв'язку. Оцінка уявлень про порушення мовлення проводилася нами в зіставленні з попередніми із

наступними етапами, в тому числі і сучасним. Це дало можливість встановити взаємозв'язок минулого і сьогодення, визначити можливі перспективи розвитку науки.

При виділенні етапів історії становлення теоретичних основ логопедії в Україні використовувався ряд критеріїв (з урахуванням їх складних та неоднозначних зв'язків), серед яких: соціально-економічний устрій суспільства, його культура, стиль мислення в науці, провідні напрямки досліджень в науках про людину, в тому числі тих, що вивчають порушення мовлення, потреби суспільства в дослідженні порушень мовлення.

Вчення про порушення мовлення зародилося в Античну епоху і пройшло ряд періодів свого розвитку. В Західній Європі роботи, присвячені порушенням мовлення (І. Беме, Р. Вуазен та ін.) з'явилися на рубежі XVIII- - XIX ст. А. Безлюдова в своєму дослідженні [9] зазначає, що на території Російської Імперії до другої чверті XIX ст. спеціальних досліджень, що стосувалися порушень мовлення знайти не вдалося. Перша наукова праця на території Російської імперії з питань порушень мовлення - монографія Х. Лагузена «Способи преодоления заикания» з'явилася в 1838 році [72].

На етапі з другої чверті XIX ст. по 1860 г. матеріали та відомості про порушення мовлення в основному містилися в перекладах і оглядах робіт зарубіжних авторів. Вітчизняних робіт на цьому етапі вкрай мало. Проте А. Безлюдова зазначає, що монографія Х. Лагузена не поступалася, а багато в чому перевершувала рівень зарубіжних досліджень цієї форми порушення мовлення [9]. Публікації того періоду стосувалися здебільшого відомостей про заїкання та порушення голосу.

На даному історичному етапі розвитку суспільства підвищення інтересу до дослідження порушень мовлення та голосу сприяло зростання соціально-економічної потреби в «мовленнєвих» професіях [9]. Крім того, активно розвивалися науки про людину (анатомія, фізіологія, клінічна медицина та ін.), де також накопичувалися знання про порушення мовлення та голосу. У перекладах і оглядах робіт зарубіжних авторів при вивченні етіології, симптоматики, подолання,

рідко - механізмів порушень мовлення, як правило, використовувався суто емпіричний підхід. В основному описувалися тільки зовнішні, здебільшого одиночні і розрізнені явища. Також слід зазначити, що порушення мовлення розглядалися переважно в медицині та частіше стосувалися окремих клінічних випадків.

Методи подолання порушень мовлення у більшості авторів носили симптомологічний, механічний характер та мали медичне спрямування.

Тобто, можна стверджувати, що протягом даного історичного періоду відбувалося активне накопичення фактологічного матеріалу про порушення мовлення, створювалися основи для формування вітчизняної області знань про порушення мовлення, проте, логопедію як окрему науку неможна вважати повністю сформованою, адже саме в цей період авторами тільки починають використовуватися окремі педагогічні методи корекції порушень мовлення [9].

У другій половині XIX століття зростає кількість вітчизняних робіт, що стосуються порушень мовлення. Зміна стилю наукового мислення (перехід від незмінності до зміни і розвитку) сприяла формуванню основних напрямків в науці, зокрема, в природознавстві, це: систематизація досліджуваного матеріалу, розгляд явища в розвитку і в контексті зовнішніх і внутрішніх умов, інтеграція та диференціація наук. Ці напрямки відбилися і на розвитку уявлень про порушення мовлення, що призвело до початку вивчення уже багатьох форм порушень.

Починаючи з 1880-тих років, наукові роботи про порушення мовлення вітчизняних авторів ні в кількісному, ні в якісному відношенні не поступаються роботам авторів зарубіжних, а деколи навіть їх перевершують (М. Манассеїн (1882), І. Сікорський (1889), А. Остроградський (1899) та ін.). Ці праці дають змогу визначити пріоритет українських дослідників у відкритті ряду явищ, що відносяться до порушень мовлення. Чітко прослідковується тенденція до виявлення складних і неоднозначних зв'язків в досліджуваних явищах, що призводить до багатоаспектного вивчення наукових явищ і розгляду їх у процесі розвитку, особливості якого визначалися різноманітними факторами. Саме це багато в чому визначило специфіку вітчизняної логопатології і логопедії як окремих галузей

наукових знань на даному історичному етапі.

Прихильниками функціонального підходу до вивчення порушень мовлення були І. Сікорський, В. Олтушевський, І. Хмелевський ін. Для їх наукових робіт характерним було прагнення до різнобічного і одночасно цілісного аналізу порушення мовлення. Часто у взаємозв'язку аналізуються етіологія, механізми, симптоматика, динаміка, методи попередження і подолання порушень мовлення. Багато вчених використовують принцип розвитку: порушення мовлення аналізується ними як процес, характер якого залежить багатьох факторів. Ряд авторів спеціально досліджують порушення мовлення у дітей [9].

У роботі В. Олтушевського (1898) формулюються об'єкт і предмет логопатології, розробляється її система. Починають використовуватися різні методи дослідження: емпіричні (в основному спостереження), організаційні (порівняння різних форм порушень мовлення, описуються норма та порушення мовлення), інтерпретаційні (аналіз наукових фактів в структурі чітко визначених теорій) і статистичні методи. Проте подолання (корекція) порушень мовлення досі носить симптоматичний характер з використанням механічних методів. І лише поодинокі автори починають розробку етіопатогенетичних підходів до подолання порушень мовлення та враховують особливості етіології, механізмів, симптоматики, динаміки порушень мовлення тощо.

Логопедія, як самостійна спеціальна педагогічна наука, що формується в цей історичний період на базі накопичених знань з логопатології, бере до уваги багато анатомо-фізіологічних та соціально-психологічних чинників порушень мовлення, серед яких особлива роль відводиться особливостям особистості і явищам мікросоціального середовища. Саме ці чинники впливали на розробку педагогічних методів подолання порушень мовлення, які характерні для логопедії.

Починаючи з 1890-тих років в працях вітчизняних науковців, що стосувалися порушень мовлення, аналізуються вже всі форми порушень. Відбувається становлення міждисциплінарного підходу до аналізу порушень мовлення, який враховує вплив на нього різноманітних факторів. Домінуючим стає функціональний напрямок вивчення порушень мовлення, що характеризується реалізацією

принципів системності, розвитку, співвідношення мовленнєвих та немовленнєвих процесів, особистісний принцип тощо. Виділяються різноманітні підходи до вивчення порушень мовлення.

Використовуються різні методи дослідження порушень мовлення, серед яких широко починає застосовуватися експеримент, що значно підсилило якість наукових робіт про порушення мовлення. Основними методами подолання порушень мовлення стали етіопатогенетичні, системні та комплексні методи, а симптомологічні та механічні почали використовуватися значно рідше.

Логопедія набуває статус самостійної науки. Почали широко використовуватися педагогічні методи попередження і подолання різних форм порушення мовлення та різноманітні методи виховання дітей з порушеннями мовлення.

Отже, аналіз наявних літературних джерел засвідчив, що саме на початку другої половини XIX - в кінці XIX століття формувалася громадська і наукова думка про необхідність навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Ще в дореволюційні часи вчені та громадськість неодноразово звертали увагу на необхідність організації корекційної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку, зокрема логопедичної допомоги дітям з тяжкими порушеннями мовлення. Порушувалися питання і на різноманітних наукових конференціях, з'їздах, висвітлювались у наукових монографіях та періодичних виданнях. Саме це зумовило потребу розробки та наукового обґрунтування нових напрямів корекційної допомоги особам з порушеннями психофізичного розвитку [62, 9-27].

Однак, Є. Петровський зазначає, що в дореволюційні часи масові теоретичні дослідження в галузі спеціальної освіти не проводились, оскільки не існувало окремих централізованих науково-дослідних закладів [13, 22-23]. Також, не зважаючи на чисельні ініціативи дослідників-аматорів та гостру потребу у наданні логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення, державних закладів для них в Україні у цей період не існувало.

За даними історико-педагогічних досліджень, після революційних подій

1905-1907 років в Україні намітилися прогресивні тенденції в розвитку вищої педагогічної освіти, і, як наслідок, наукової діяльності на базі закладів вищої освіти.

Початком організації вищої дефектологічної освіти в Україні можна вважати саме відкриття у 1907 році Фребелівського жіночого педагогічного інституту в м. Києві, де вперше в Україні розпочалася підготовка вчителів-дефектологів.

Також слід зазначити, що саме на початку XX століття активно почали створюватися громадські організації - Українське товариство глухих (УТОГ), Українське товариство сліпих (УТОС). Тоді ж необхідною і важливою формою підготовки та перепідготовки фахівців, які працювали з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку стали курси з підготовки спеціальних кадрів, підвищення кваліфікації та стажування лікарсько- педагогічного персоналу, що, в свою чергу, також потребувало навчально - методичного забезпечення та наукового обґрунтування. Така робота проводилася на базі Лікарсько-педагогічних кабінетів Києва, Одеси, Харкова та Одеської науково-дослідної кафедри педології (педагогічний інститут) [43, с.31-36].

Революція 1917 року стала могутнім поштовхом до розвитку дефектологічної освіти (тут і далі вживається термінологія, характерна для архівних та літературних джерел досліджуваного періоду, що на сучасному етапі розвитку суспільства та науки вважається застарілою) в Україні та відповідного напрямку наукових досліджень. Адже до Жовтневої революції дефектологічний рух був розрізненим, маловідомим і педагогам, і лікарям, а тим більше широким масам населення. Спеціальна література була поширена тільки у вузьких колах спеціалістів та була малочисельною. Заклади для дітей з порушеннями психофізичного розвитку були відокремлені від шкіл для дітей з нормальним розвитком [63, с. 76-77].

Ці фактори вимагали змін та нової системи освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Потрібно було розробити нову мету, завдання і методи навчання і виховання цих дітей. Після соціалістичної революції держава взяла на себе піклування про таких дітей, відмовившись від благодійництва, справу була передано до Народного комісаріату освіти. Але в тогочасних умовах першочерговим завданням була боротьба за виживання. Голод, безпритульність та

епідемії затримували та ускладнювали розробку цих завдань. Життя вимагало від оздоровчо-лікувального напряму організованих форм виховання і спеціального догляду за дітьми з порушеннями [64, с.92].

В цей час в Україні при відділі соціального виховання Губнаросвіти в серпні 1920 року відкривається Секція для дефективних дітей. До неї входили такі категорії дітей: сліпі, глухонімі, розумово відсталі, морально - дефективні та соматично-дефективні. В науковій роботі Секції ставилося питання про необхідність вивчення матеріалів по психології дітей з порушеннями психофізичного розвитку та використання вказівок, які є в науковій літературі [167, 65-66].

В основу теоретичних розробок періоду 1918-1919 рр. на території СРСР було покладено дослідження Ф. Рау, В. Кащенко, М. Богданова-Березовського, Д. Фельдберга та ін. Ними було розпочато проведення диференційної діагностики порушень мовлення від інших порушень розвитку. Зокрема, це стосується роботи закладів для глухонімих дітей, де спільно навчалися і виховувалися діти з різними порушеннями мовлення (Ф. Рау), для яких доцільно було б організовувати спеціальні амбулаторії, на базі яких фахівці проводили б роботу з виправлень цих порушень. На жаль (за твердженням А. Добрової), ці пропозиції Ф. Рау не знайшли підтримки і були реалізовані лише у 1930-х роках [33].

В цей час основні заходи щодо спеціального навчання та виховання, а отже і наукових пошуків в області спеціальної освіти, здійснювалися, здебільшого, стосовно розумово відсталих, глухонімих і сліпих дітей. Увага зосередилася на навчанні та вихованні дітей із сенсорними (глухонімих, сліпих) та інтелектуальними порушеннями (розумово відсталих). Питання щодо навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення на З'їзді не порушували, а отже ця проблема залишилася поза увагою наукової громадськості, не зважаючи навіть на те, що ще до революції була доведена важливість логопедичної допомоги (Ф. Рау, І.Сікорський та ін.) [11, с.14].

Отже, у 1920-х роках ХХ ст. відбувалося поодиноке охоплення системою освіти дітей з порушеннями мовлення, проте, внаслідок недосконалості

діагностичних методів ці діти не визнавалися окремою категорією - діти з порушеннями мовлення, яка потребує навчання у спеціальних закладах та наукової розробки проблеми їх освіти. Підтвердженням цього є відомості про існування у 1920-х роках лише закладів для розумово відсталих, глухонімих і сліпих дітей [11, с.20], хоча вчені і практики розуміли необхідність навчання й дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку. Вони вказували на виключну важливість правильної вимови, яка б сприяла ефективній навчальній діяльності дітей. Дедалі гостріше поставало питання про необхідність запровадження заходів, спрямованих на подолання порушень мовлення. Ці та інші питання порушувалися на численних конференціях та з'їздах.

В історії України період початку 20-х років XX ст. ознаменувався організацією інститутів народної освіти та значною низкою реформ в педагогічній галузі. Втім, внаслідок перенесених воєн, громадянської війни та голоду, що охопили майже всі території України, підготовка кадрів для потреб освіти, організація наукових установ та ґрунтовних наукових досліджень практично призупинилась. Це значно ускладнило діяльність дитячих будинків для дефективних дітей, мережа яких поступово розширювалась.

В цей період часу суспільство країни потребувало створення чіткої системи підготовки вчителів для загальноосвітньої школи та шкіл для дітей з різними порушеннями розвитку, установ соціального виховання, професійних шкіл та політосвітніх установ, кадрів вищої кваліфікації та, відповідно, наукового керівництва означеними процесами.

Однак, учительські інститути, учительські семінарії та вищі жіночі курси, які здійснювали професійну підготовку педагогів до 1920 року, не могли дати суспільству педагога, який би зміг забезпечити відповідним освітнім рівнем широке коло дітей та дорослих і мав би ґрунтовну як методичну, так і наукову підготовку.

Оцінюючи ситуацію, що склалася, 15 липня 1920 року управління вищих шкіл м. Києва ухвалило рішення про створення Київського вищого інституту народної освіти імені М.П. Драгоманова на базі Київського університету Святого Володимира та Київських вищих жіночих курсів. До складу інституту також

увійшли народні університети, географічний, Київський Фребелівський та Київський учительський інститути, приватні жіночі педагогічні курси [11].

Відповідно до завдань, поставлених Наркомосом УРСР, у результаті реформування вищої педагогічної освіти щойно створені інститути, серед яких і Київський ІНО, мали об'єднати наявні наукові сили університетів та учительських інститутів для підготовки педагогів, здатних розв'язувати складні питання навчання і виховання учнів, в тому числі і з порушеннями психофізичного розвитку. Виконання цього завдання покладалося на науково-педагогічні кадри, значну частину яких становили педагоги з дореволюційним досвідом роботи. Наукові здобутки викладачів, які розпочали свою діяльність в КІНО, лягли в основу процесу формування науково-педагогічних шкіл Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова [29].

Основу професорського складу Київського ІНО становили такі відомі педагоги-практики, як С. Ананьїн, Г. Іваниця, К. Лебединцев, В. Родніков, як дефектолог в штат КІНО був запрошений і І. Соколянський. Обіймаючи посаду доцента кафедри педології КІНО, І. Соколянський читає курси «Вступ до сурдопедагогіки», «Сурдопедагогіка», «Методика навчання глухонімих», надає консультативно-методичну допомогу практичним працівникам спеціальних закладів [15, с.5-10].

Наукова діяльність І. Соколянського сприяла значному збагаченню напрямів педагогічних досліджень у Київському інституті народної освіти. Вчений був прихильником педологічного підходу до виховання дітей, та брав активну участь у дослідженнях найактуальніших на той час проблем навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку [11].

Важливо не оминати увагою той факт, що до певного часу існування факультету спеціальної та інклюзивної освіти в НПУ імені М.П. Драгоманова (не беручи до уваги його численні структурні та організаційні зміни, багаторазове закриття та повторне відкриття) тривалий період часу серед професорсько-викладацького складу ще не було випускників, тобто молодих спеціальних педагогів та психологів, вихованих відповідно до потреб і завдань

розвитку тогочасної спеціальної педагогічної науки. Така тенденція спостерігалась і в інших закладах вищої освіти України [11].

Значний часовий проміжок внесок досвідчених науковців різних областей науки, як дефектологічної, так і медичної та психологічної, у розвиток системи підготовки майбутніх спеціальних педагогів, дуже відчутний. Наукові та педагогічні кадри інституту, вже відомі тогочасній українській науці своїми здобутками, що здійснювали підготовку професійних кадрів в галузі спеціальної освіти, сприяли формуванню системи науково-педагогічного пошуку в закладі, займаючись підготовкою молодих науковців [71].

Так, для прикладу, І. Соколянський, за твердженнями дослідників його наукової спадщини, підготував понад двадцять учених-педагогів і психологів високої кваліфікації (кандидатів, докторів наук, професорів) [36, с.52], які у подальшому сприяли розвитку теорії спеціальної освіти, здійснювали вплив на розвиток шкільної практики та, прямо чи опосередковано, активно сприяв становленню та розвитку відомих українських наукових шкіл сурдопедагогіки та тифлопедагогіки (М. Ярмаченко, Р. Краєвський, Г. Кобернік, Н. Засенко, Е. Гроза, І. Моргуліс та їх послідовники, Л. Фомічова, М. Шеремет, Є. Синьова, С. Федоренко, К. Глушенко та ін.) [15], які продовжують свою наукову діяльність у складі НПУ імені М.П. Драгоманова, та, плідно працюючи, зумовлюють сучасний вектор розвитку наукової думки в різних галузях спеціальної освіти України.

Наукові погляди І. Соколянського формувалися, в свою чергу, під впливом прослуханих у студентські роки лекцій на педагогічному відділенні природничо-історичного факультету Санкт-Петербурзького психоневрологічного інституту, який він закінчив у 1913 р. Його викладачами були відомі фахівці в галузі фізіології та лікувальної педагогіки - І. Павлов, Б. Бехтерєв, А. Крогіус, М. Недлер, О. Негаєв та інші [15, с.5-10].

Важливу роль у розвитку наукових досліджень в галузі спеціальної освіти, в тому числі і логопедії, шкільної практики та у підготовці педагогів до роботи в спеціальних закладах освіти відіграли створені у 1922 р. НКО УРСР Центральний (Харківський) та обласні (Київський, Катеринославський, Одеський, Харківський)

лікарсько-педагогічні кабінети. Серед завдань, що стояли перед ними, виділимо: вивчення дітей з порушеннями психофізичного розвитку, дослідження особливостей їх психічного і фізичного розвитку, розробка методів діагностики, засобів навчання та виховання.

Характеризуючи 20-ті роки XX століття на шляху розвитку спеціальної освіти та науки в Україні, необхідно приділити увагу роботі Одеського педологічного інституту по боротьбі з дитячою дефективністю, що працював ще з початку 1919 року. Колективом Інституту, на основі результатів досліджень, було розроблено загальні підходи до діагностики та корекції порушень психофізичного розвитку у дітей в Україні та плани і програми курсів підготовки та перепідготовки професійних кадрів для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку у спеціальних закладах освіти.

Починаючи з грудня 1922 року у м. Харкові приступила до виконання організаційних і практичних робіт Центральна дослідна станція Науково - педагогічного Комітету Головоцвиху Української РСР. В її складі два кабінети: Науковий Кабінет Нормального дитинства та Лікарсько-педологічний Кабінет дефективного дитинства. Цими установами розглядались питання стосовно вивчення дитячої навчальної книги, розробки комплексного методу навчання, науково обгрунтованого обстеження фізичної і психічної природи дітей шляхом спостереження за ними в закладах для осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Важливою подією для подальшого розвитку дефектології став II з'їзд соціально-правової охорони неповнолітніх (СПОН), що відбувся в 1924 році. Результати роботи з'їзду не тільки привернули увагу Наркомосу до необхідності організації та формування освітніх та реабілітаційних закладів для дітей з порушеннями психофізичного розвитку, але й тут були закладені теоретичні та методологічні основи майбутньої радянської спеціальної освіти.

Внаслідок виходу Постанови Ради Народних Комісарів (1926 р.) «Про організацію навчання дефективних дітей», «Про заклади для глухонімих, сліпих та розумово відсталих дітей та підлітків» [60, с.57-58] почала розвиватись мережа

спеціальних шкіл.

Протягом цього періоду було здійснено організаційне укріплення закладів спеціальної освіти, що сприяло розвитку української загальнопедагогічної та спеціальної педагогічної науки.

Слід зазначити, що вже в той час з'явився прогресивний досвід вивчення питання спільного навчання нормальних дітей та дітей з порушеннями психофізичного розвитку, яким займався Харківський лікарсько-педагогічний кабінет під керівництвом І. Соколянського.

З огляду на те, що на кінець 1920-х рр. діти з порушеннями мовлення навчалися в масових, допоміжних школах і школах для глухонімих дітей, у 1927 р. НКО видав наказ «Про заходи боротьби з мовленнєвою дефективністю у дітей шкільного та дошкільного віку», де наголошувалося на необхідності організації спеціальних шкіл, класів і груп для дітей з порушеннями мовлення.

У 1929 р., як доповнення до постанови уряду РРФСР «Про заходи для посилення роботи з виховання та навчання розумово відсталих, глухонімих та сліпих дітей та підлітків» (1927), видано додаток, де зазначалося, що всі попередні постанови стосовно дітей з порушеннями психофізичного розвитку поширюються і на заклади для пізнооглухлих та дітей з порушеннями мовлення, створення яких передбачалося найближчим часом. Необхідність організації та науково-методичного забезпечення логопедичної допомоги дітям поставала все гостріше. Як зазначає Т. Берник, соціально- педагогічні передумови для становлення системи логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення на той період були такими: визнання необхідності виправлення мовленнєвих порушень; створення спеціальних педагогічних умов їхнього навчання і виховання, побудованого з урахуванням особливостей розвитку цієї категорії дітей; розширення кола наукових досліджень з питань логопедії, спрямованих на вивчення мовленнєвих порушень, їх діагностику, методи виправлення [11, с.22].

Не зважаючи на те, що логопедія вже виділилася в окрему галузь саме педагогічної науки, все ж таки ще в 1930-тих рр. породжувались суперечки в теорії та практиці логопедії стосовно різних підходів щодо подолання порушень

мовлення, на яких ми наголошували раніше. У наукових працях, виданих у 1930-тих роках на території СРСР педагогами та медиками, висловлювалися різні думки та підходи до розв'язання цієї проблеми та надавалися переваги різним підходам у подоланні порушень мовлення (медичним або педагогічним).

Політичний репресивний режим, що панував у 1930-ті роки в радянській Україні, торкнувся і освітньої галузі - чимало діячів педагогічної науки були позбавлені волі, серед яких були і науковці, які займалися питаннями спеціальної освіти.

Що ж стосується наукової роботи в галузі спеціальної освіти, яка могла б вестися на ґрунтовному рівні на базі Київського інституту народної освіти, слід описати організаційні перетрубації, які спіткали цей напрям професійної освіти та наукової діяльності, і, як наслідок унеможливили проведення логічних, послідовних та високо наукових досліджень.

Крім того, увагу науковців привертала порушення писемного мовлення у дітей. Вченими було зафіксовано, що у практиці шкільного навчання трапляються випадки, коли при відносно хорошій успішності дітей з усіх предметів спостерігаються труднощі в опануванні читанням і письмом, навіть не дивлячись на тривалу додаткову роботу. У психоневрологічній практиці таких дітей називали алексиками (дислексиками) та аграфіками (дисграфіками). Було встановлено, що труднощі в оволодінні писемним мовленням тісно пов'язані з помітними відхиленнями в усному мовленні, які виражаються в порушенні звуковимови. Причину виникнення аграфії (дисграфії) та алексії (дислексії) вчені вбачали у змінах у слуховому сприйманні мовлення, в неточній диференціації мовленнєвих звуків.

Ціленаправлена наукова та методична робота в системі спеціальної освіти, та логопедії як її окремого напрямку зокрема, до початку Великої Вітчизняної Війни, що розпочалася в 1941 році, також велася в таких закладах системи Наркомосвіти УРСР, як Науково-дослідний інститут дефектології у м. Харкові та Центральний науково-методичний кабінет спеціальних шкіл у м. Києві, завданням яких було здійснення систематичної науково-методичної допомоги спеціальним школам: глухонімих, сліпих, туговухих, слабозорих, школам для дітей з порушеннями

мовлення та підвищення якості навчання і виховання учнів, через підготовку підручників, методичної літератури та підручників.

Отже, період з 1930 до 1941 рр. характеризується становленням основ державної системи навчання і виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ): від організації перших форм ціленаправленої корекційної роботи з подолання порушень мовлення, до створення системи спеціальних закладів, що стало передумовою для подальшої розбудови цієї системи та формуванню цілеспрямованого напрямку наукових досліджень з проблем порушень мовлення та їх корекції. Завдяки вжитим за цей час заходам з'явилося нове бачення проблем навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення, виникли заклади дошкільної освіти, спеціальні школи, логопедичні пункти при допоміжних, масових школах, психоневрологічних кабінетах, розпочалася підготовка професійних кадрів для роботи з цією категорією дітей.

Після звільнення території України від фашистської окупації, незважаючи на економічну кризу, уряд країни, наукова і педагогічна громадськість розпочали дії у справі розбудови спеціальної освіти поновлення наукової роботи на звільненій території.

1.2. Тенденції розвитку наукових досліджень з логопедії в контексті розбудови спеціальної освіти

Одним із важливих завдань історії науки є побудова періодизаційної схеми розвитку науки на основі визначення її ключових, переломних подій. Така схема дає можливість чіткіше уявити процес розвитку науки в цілому та її окремих галузей, виявити точки росту, простежити генезис ідей, напрямів, еволюцію знань [25].

Формування сучасної історії розвитку спеціальної освіти в Україні та закордоном відбувалося за рахунок накопичення, систематизації, періодизації та інтерпретації фактів та явищ в руслі розвитку окремих напрямків (галузей) спеціальної освіти, таких, як сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, олігофренопедагогіка, логопедія та спеціальна психологія в сукупності [14].

Перші спроби обґрунтувати періодизацію історії української школи й педагогіки були зроблені Я. Бурлакою та Ю. Руденко ще на початку 90-х рр. XX століття. Вони пропонували розподілити розвиток української школи та історико-педагогічної науки на етапи, але автори не розглядали історико-педагогічний процес як специфічне явище, що має свої закономірності [38, с.7-13].

У своєму дослідженні Н. Гупан обґрунтував основні етапи та періоди становлення й розвитку історії педагогіки в Україні та визначив такі основні чинники періодизації, як особливості процесів розвитку школи, освіти, педагогічної думки [28]. Він вказував, що основою періодизації є не тільки зміни в суспільному житті України в XX столітті, а й зміни в змісті, методології, підходах до вивчення педагогічних явищ на тому чи іншому етапі розвитку самої науки [28, с.46].

О. Сухомлинська розробила періодизацію становлення та розвитку педагогічної думки в Україні. В її основу вчена поклала соціокультурні, культурно-антропологічні та суто педагогічні підходи. Цінним, на нашу думку, в періодизації О. Сухомлинської є те, що вона виділила домінанти, характеристики, притаманні суто українській педагогічній думці [40, с.68].

Історико-педагогічне дослідження основних етапів розвитку логопедії як науки, на нашу думку, сприяє усвідомленню та осмисленню реформувань, які відбувались протягом всього періоду розвитку такого напрямку наукових знань, як спеціальна освіта.

Підходи до питань періодизації розвитку спеціальної освіти в Україні розглянуті в роботах науковців В. Бондаря, М. Замського, В. Золотоверх, Л. Одинченко, Н. Коняєвої, О. Потапенко, М. Супруна, В. Феоктістової, С. Федоренко, В. Шевченка, М. Ярмаченка, Л. Чепурної та ін. У цих працях зібрано та проаналізовано багато цінних фактів з історії спеціальної освіти, розроблено критерії періодизації, обґрунтовано періоди та етапи становлення та розвитку даної науки.

Очевидним є той факт, що сучасні вчені для розробки питань періодизації педагогічних явищ ураховують і суспільно-політичні чинники і внутрішню логіку розвитку всіх напрямків педагогіки, як науки. Так, видатним українським вченим В.

Бондарем обґрунтовано концептуальні положення щодо корекційної спрямованості процесу навчання осіб з інтелектуальними порушеннями та розроблена періодизація розвитку олігофренопедагогіки в Україні. Він виділив сім основних періодів становлення та розвитку освіти дітей з інтелектуальними порушеннями в Україні [14].

В основу періодизації олігофренопедагогіки було покладено повну відповідність основним історичним віхам у суспільно-політичному житті суспільства.

Л. Чепурна, при здійсненні періодизації становлення та розвитку шкільного підручника для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку керувалася історико-педагогічними, феноменологічними, культурологічними підходами до історико-педагогічного, закономірного фактору у розвитку ставлення суспільства до людей з інтелектуальними порушеннями. На основі цього нею було виділено наступні етапи:

1 етап (1929-1941 рр.) - характеризується становленням державної системи спеціальних закладів та виданням в Україні першого корекційного підручника з ручної праці для навчання дітей з порушеннями інтелектуального розвитку;

2 етап (1941-1960 рр.) - пов'язаний з повоєнним відновленням мережі допоміжних шкіл та залученням до спеціальної освіти всіх дітей з інтелектуальними порушеннями;

3 етап (1960-1990 рр.) - закладання науково-методичних засад підручникотворення для освіти учнів з інтелектуальними порушеннями на основі формування теоретичної концепції нової системи корекційної роботи в допоміжних школах України;

4 етап (1990 - початок 2000 рр.) - етап сучасного стану розвитку спеціальних підручників в незалежній Україні [12].

Застосування історико-педагогічного методу дослідження дало нам змогу визначити суспільно-економічні (війни, революційні події, зміни уряду та ін.), соціально-економічні (занепад і підйом промисловості, зростання чи зменшення дитячої захворюваності), організаційно-педагогічні (розвиток спеціальних

навчальних закладів, започаткування науково-дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково-педагогічної літератури тощо) чинники, що сприяли становленню та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX - на початку XXI століття.

Врахування зазначених чинників та проведення історіографічного аналізу наукових досліджень в галузі логопедії дало нам змогу виокремити періоди у процесі становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні. Розроблена авторська періодизація становлення та розвитку теоретичних засад логопедії в Україні, що включає п'ять періодів, три з яких припадають на часи радянської влади в Україні, два - на часи Незалежності:

I період (1944-1955 рр.) - відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки.

Провідними тенденціями наукових пошуків цього періоду стали: розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально - виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період (1955-1976 рр.) - становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні. Провідною тенденцією наукових пошуків означеного періоду стало обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період (1976-1991 рр.) - спрямування наукових пошуків на розвиток науково-методичних основ спеціальних умов диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти. Результати досліджень з проблем диференційованого навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ дозволили виявити відхилення в нервово-психічній сфері школярів, зокрема: інфантилізм, астеничні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений

темپ психічної діяльності тощо, внаслідок цього діти в різному темпі опановували навчальну програму. На основі результатів дослідження було запропоновано диференційоване навчання учнів з огляду на їхні психічні можливості, що дало більш ефективні та якісні результати у навчанні.

IV період (1991-2010 рр.) - період інтенсифікації наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України. Характерною особливістю цього періоду стало те, що подальші наукові дослідження на ниві вітчизняної логопедії проходили в умовах послаблення політичного та ідеологічного контролю над структурною організацією та змістом наукової діяльності й впровадженням її результатів в педагогічну та логопедичну практику. Це дало змогу докорінно переглянути зміст наукових досліджень і завдань всього корекційного навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й дітей з ТПМ. Пріоритетним напрямом досліджень стало створення системи виявлення і психолого-медико-педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

VI період (2010 р.-дотепер) - сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні. Характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовкою висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів. Характерною особливістю цього періоду є активна розробка, впровадження та практичне використання широкого діапазону новітніх технологій в галузі логопедії, що є результатом інтелектуальної діяльності як науковців, так і практикуючих логопедів, що свідчить про активізацію тісної взаємодії між практиками та вченими.

На різних історичних етапах розвиток системи спеціальної освіти обумовлювався впливом цілої низки факторів, серед яких: соціально - економічні умови в країні; діяльність держави стосовно осіб з різними порушеннями психофізичного розвитку; законодавство у сфері освіти і прав людини; стан

спеціальної освіти як інтегративної галузі наукових знань.

Велика Вітчизняна війна завдала великої шкоди розвитку теорії і практики логопедії. Було знищено багато наукових і практичних надбань (деякі з них були відновлені лише через кілька десятиліть) [4].

У воєнні роки значно збільшилася кількість дітей з порушеннями психофізичного розвитку, які поряд з основним порушенням, у більшості випадків, мали психічні та мовленнєві порушення. Це було спричинено багатьма факторами: постійні бомбардування, погане харчування, ослаблення, а в більшості випадків відсутність лікувальних заходів, незадовільні санітарно-гігієнічні умови життя тощо. Все більше дітей потребували спеціальної допомоги: тим, хто втратив слух внаслідок поранення або контузії, необхідно було вчитися читати з губ; тим, хто втратив зір - оволодівати шрифтом Брайля; особи з мовленнєвими порушеннями (в цей час найбільш часто зустрічалися афазії та заїкання, зумовлені травмами голови та постійними стресовими факторами, які були непоодинокими випадками) потребували логопедичної допомоги тощо.

Відродження республіканської освітньої мережі, наукових установ та організації навчального процесу в закладах освіти на засадах радянської педагогічної системи вищі органи влади вважали одним з найважливіших і першочергових завдань у справі післявоєнної відбудови інфраструктури республік СРСР [12, с.300-303].

Слід зазначити, що протягом всього часу свого існування всі державні заклади, в тому числі й установи, що здійснювали наукову діяльність в галузі спеціальної освіти та логопедії зокрема, змушені були підпорядковуватись часто деструктивним постановам провладних ідейних органів державного управління. Так, план науково-дослідної роботи дефектології НДІ на 1953 рік був складений, виходячи з праць Й. Сталіна «Марксизм і питання мовознавства», «Економічні проблеми соціалізму в СРСР», директиви XIX З'їзду партії з п'ятирічного плану розвитку СРСР на 1951 -1955-і роки та Постанови Комуністичної партії Радянського Союзу про школу в ідеологічних питаннях.

1950-ті рр. відзначилися проведенням великої кількості досліджень,

присвячених вивченню порушень вимови, що супроводжувалися заїканням. Крім того, досліджувалися проблеми запобігання та виправлення порушень вимови та письма у розумово відсталих дошкільників, а також особливості оволодіння звуковим аналізом слова у дітей з порушеннями мовлення (Н. Власова, В. Городілова, І. Кацовська, Р. Краєвський, Р. Левіна, О. Лурія та ін.). Вченими було переглянуто вже існуючі методики виправлення порушень мовлення та письма і визначено причини їх низької ефективності. Крім того, науково обґрунтовувалися необхідність більш тісного взаємозв'язку процесу навчання грамоти з логопедичними заняттями та принципи побудови системи логопедичної допомоги дітям. У процесі вивчення порушень вимови, які супроводжувалися заїканням, з'ясувалося, що у випадках, коли заїкання є одним із компонентів загального мовленнєвого порушення, ефективність його подолання досягається за умови одночасної роботи над вимовою і загальним розвитком мовлення дитини [11].

Упродовж 1950-1960-х рр. праці радянських вчених, які впливали на розвиток логопедичної науки в Україні в означений період, присвячувалися дослідженню клініко-психологічного та педагогічного вивчення дітей з тяжкими порушеннями мовлення (алалією). Було вивчено особливості розуміння мовлення дітьми з алалією, причини недорозвитку у них активного мовлення, особливості розвитку фонематичних процесів на різних стадіях алалії, що в подальшому сприяло створенню нової системи навчання дітей з ТПМ у спеціальних закладах освіти, що базувалася на взаємодії процесів подолання, корекції та розвитку їхньої пізнавальної діяльності [61].

Розгортанню значної наукової та методичної роботи в галузі логопедії на початку другої половини XX століття значно сприяло збільшення кількості дітей з тяжкими порушеннями мовлення, які потребували професійної логопедичної допомоги та спеціально організованих форм навчання і виховання та невідповідність наявної мережі закладів дошкільної та шкільної освіти навчальним потребам означеної категорії дітей.

Одним з науково-практичних осередків, що ефективно працював в Україні, був також Київський міський сурдологічний кабінет. Проведені співробітниками

кабінету дослідження щодо заїкання (І. Кацовська та ін.) дали змогу зробити висновок, що це порушення виникає переважно у вітей 2-4-річного віку. Водночас доведено, що корекційна робота у вигляді консультацій та амбулаторних відвідувань в дошкільному віці малоефективна (про що горорив ще в 1930-ті рр. М. Хватцев, і це було підтверджено через двадцять років).

У науково-практичних публікаціях працівників кабінету зазначається, що створення стаціонарної ясельної групи для дітей із заїканням є ефективним засобом, оскільки упродовж всього дня діти перебувають у колективі, де систематично проводяться логопедичні заняття. Крім того, застосовується система лікувальних заходів, які опосередковано позитивно впливають на мовлення таких дітей і безпосередньо - на їхній психоневрологічний стан. Бажаний результат досягається лише за умови раннього залучення дітей (4-7 років) та чіткого дотримання і проходження дитиною всього медико-педагогічного і логопедичного курсу [11; 59].

Розширення мережі закладів, що надавали логопедичну допомогу дітям з тяжкими порушеннями мовлення, зумовило гостру потребу в детальному вивченні порушень мовлення та науковій розробці методологічної основи їх корекції та пропедевтики. У зв'язку з цим, у 1955 р. при НДІ педагогіки Української РСР було створено окремий структурний підрозділ - відділ логопедії (очолила І. Дьоміна), що став осередком розгортання досліджень, спрямованих на розробку важливих напрямків наукової думки в галузі логопедії [7].

Починаючи з середини 1950-х. увага дослідників приверталася до вивчення сутності та проявів алалії і методів роботи її подолання. Детальне дослідження алалії, різних ступенів глухоти та розумової відсталості сприяли розробці диференційної діагностики різних порушень психофізичного розвитку з метою відмежування дітей з подібними станами та, відповідно, правильного комплектування спеціальних закладів дошкільної освіти [11; 63].

В Україні упродовж 1950-х - початку 1960-х рр. відбулися значні зміни у науково-дослідній роботі, зокрема, розширилася тематика наукових досліджень в галузі логопедії, підвищився їх теоретичний рівень, спостерігалися тенденції переходу від традиційного опису педагогічного досвіду до наукового пояснення

специфіки роботи у спеціальних школах та обґрунтування корекційних методів навчання дітей, чому передували експериментальні дослідження. З огляду на ці зміни розширилася і тематика досліджень. Насамперед, увага дослідників приверталася до питань розробки змісту навчання у спеціальних закладах для дітей з ТПМ, а також його подальшого удосконалення [19].

Зрозуміло, що зазначені теми були надзвичайно актуальними на той час. Зокрема Міністерство освіти Української РСР висловило побажання «включити до плану науково-дослідної роботи КДПІ імені О.М. Горького розробку теми та програми для шкіл «неговорячих» дітей», на що доцент Р. Краєвський запропонував включити до плану науково-дослідної роботи розробку методичних матеріалів для роботи з «неговорячими» дітьми [15, с.187-192]. На нашу думку, саме це стало значним поштовхом до зростання актуальності розробки наукових тем, які безпосередньо стосувалися порушень мовлення, що в майбутньому позитивно позначилося на підготовці логопедичної літератури.

Відділ логопедії упродовж 1950-х - 1960-х рр., завдяки накопиченому в попередні роки досвіду роботи у спеціальних школах, займався удосконаленням структури школи та змісту навчання і виховання. На перший план висувалися питання організації фронтальної роботи у класі, оскільки методику роботи на індивідуальних заняттях було розроблено [8]. Перед школою для дітей з порушеннями мовлення стояли такі завдання, як: виправлення в учнів тяжких порушень мовлення та забезпечення міцного і систематичного засвоєння загальноосвітніх знань. Виходячи з двох завдань - освітнього та корекційного - і визначався зміст навчально-виховної роботи.

Разом з цим, у зв'язку з перебудовою системи школи і народної освіти в країні перед НДІ педагогіки Української РСР постали нові завдання, але наявна структурна організація Інституту не могла повною мірою забезпечити їх реалізацію. Тому НДІ педагогіки Української РСР порушив клопотання перед Міністерством освіти УРСР про удосконалення структури НДІ педагогіки - розділення відділу дефектології на сектори логопедії, олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки, тифлопедагогіки, професійного навчання та лабораторію слуху і мови [10, с.62].

У 1960-х рр. вчені М. Савченко та Л. Смірнова [27] звертали увагу на те, що при комплектуванні груп при логопедичному пункті важливо враховувати загальний мовленнєвий розвиток дітей. Тих, хто мав значне недорозвинення лексичної сторони в поєднанні з мовленнєвими порушеннями (дислалією, ринологією, дисграфією), об'єднували в одну групу. Якщо їх було виявлено незначну кількість, планом передбачалася індивідуальна робота, але пізніше їх об'єднували у групу.

Протягом 1960-х рр. було проведено значну кількість досліджень різних порушень мовлення, що виправлялися переважно в умовах логопунктів, оскільки мережа спеціальних закладів для дітей з ТПМ була недостатньою. Поряд з цим розглядалися проблеми індивідуального навчання, питання розвитку та виправлення порушень писемного мовлення; робота з дітьми із заїканням тощо. Крім того, було розроблено зміст та визначено методи і форми логопедичної допомоги в межах логопункту. Серед інших досліджувалися й питання ефективності логопедичних занять з дітьми із заїканням в амбулаторних умовах (І. Дьоміна); запровадження логопедичних заходів у навчальну роботу з учнями 1 класу (А. Винокур); спільної роботи лікарів і логопедів у виправленні заїкання у дітей (Є. Михайлова, А. Мокровська); значення та місця ігор у корекційно-виховній роботі з учнями молодших класів із заїканням (Н. Цвєткова) тощо.

3 березня 1963 року Рада Міністрів Української РСР прийняла Постанову «Про стан і заходи з покращення навчання, виховання і лікування дітей з дефектами в розумовому і фізичному розвитку в Українській ССР», головною метою якої було надання кваліфікованої науково-методичної допомоги вчителям закладів шкільної освіти для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. На виконання цієї Постанови, Колегією Міністерства освіти Української РСР від 10 січня 1963 року було прийнято «Положення про Республіканський учбово-методичний кабінет спеціальних шкіл» [71, 76-80], який розпочав свою активну роботу в галузі спеціальної освіти та науки Української РСР згідно розпорядження Міністерства освіти УРСР від 8 жовтня 1963 р. Згідно положення про свою роботу, головними завданнями Кабінету стали: методичне забезпечення діяльності шкіл для дітей з

порушеннями зору, слуху, інтелекту та мовлення; спільно з відділами НДІ педагогіки і психології та дефектологічним факультетом КДПІ імені О.М. Горького брати участь у науковій розробці проблем навчання та виховання дітей з порушеннями психічного та/або фізичного розвитку; створення та апробація підручників, навчальних планів та програм для спеціальних закладів шкільної освіти тощо.

В складі Республіканського Учбово-методичного кабінету спеціальних шкіл функціонували відділи олігофренопедагогіки і логопедії, сурдопедагогіки та тифлопедагогіки. Колектив Кабінету за роки діяльності з метою реалізації принципу єдності теорії та практики у розвитку спеціальної освіти, спільно зі співробітниками НДІ педагогіки та НДІ психології проводив семінари і науково-практичні конференції для працівників спеціальних закладів освіти [55, 188-189].

Новим у в розвитку спеціальної педагогіки стало включення в науково - дослідну роботу практичних працівників спеціальних шкіл. Над конкретними методичними темами працювали вчителі Харківської, Житомирської та Київських спеціальних шкіл.

У 1966 р. на базі факультету дошкільної педагогіки Слов'янського державного педагогічного інституту (СДПІ) було створено відділення дефектології та здійснено перший набір студентів. З цього часу завдання розробки теоретичних питань спеціальної освіти лягли на плечі й науково- педагогічного колективу вищезазначеного закладу. Провідним напрямком їх роботи стала розробка проблем корекції психофізичних порушень у дітей та особливості їх навчання і виховання. Згодом плідні напрацювання в напрямку розбудови навчально-методичної, матеріально-технічної та наукової бази, дозволила відкрити в 1968 р. дефектологічний факультет як самостійну навчальну та наукову структуру СДПІ [42].

Протягом 1950-1970 рр. в різних галузях науки розроблявся системний підхід до вивчення об'єкта дослідження. Це яскраво прослідковується і в наукових дослідженнях в галузі логопедії, що проходили на теренах України в КДПІ імені О.Горького та лабораторіях і відділеннях НДІ дефектології. В означений час

превельював педагогічний та психолого -педагогічний напрямки досліджень проблеми порушень мовлення у дітей та дорослих, їх особливостей навчання та виховання (В. Винокур, І. Дьоміна, М. Михайлюк, М. Савченко, Л. Смірнова та ін.). Детально розроблявся системний підхід до вивчення порушень мовлення.

Саме в цей час як в Україні, так і в сусідніх республіках відбувається становлення педагогічного спрямування наукових досліджень в області логопедії; теоретичне обґрунтування і широке впровадження нових організаційних форм допомоги дітям з порушеннями мовленнєвого розвитку. Відомо, що біля витоків становлення логопедії як науки, вивчення порушень мовлення не було пов'язано з розробкою педагогічних аспектів. Мовлення розумілося, перш за все, як сукупність систематизованих м'язових рухів, а зміст логопедії обмежувалося виробленням різних прийомів корекції усного мовлення, переважно вимови і мовленнєвого дихання. Інший напрямок набував розвиток логопедії як педагогічної науки. Предметом її вивчення стало широке різноманіття проявів порушень мовленнєвого розвитку, яке потребувало дослідження психічних процесів, що беруть участь у формуванні мовленнєвої діяльності. Це слугувало певній розрізненості поглядів на процес мовлення як складне утворення, складові частини якого залежать одна від одної і обумовлюють одна одну, і традиційним симптоматичним підходом до усунення його порушень. Під новим кутом став розглядатися зміст логопедії як педагогічної науки [13].

Наголосимо, що до кінця 1960-х рр. в Україні не існувало окремого спеціального дошкільного закладу для дітей з мовленнєвими порушеннями. Не зважаючи на численні дослідження в галузі логопедії, дошкільники, здебільшого, залишалися поза спеціальним навчанням і вихованням. Логопедична дошкільна допомога дітям з порушеннями мовлення мала, переважно, стихійний характер - дошкільні логопедичні групи виникали лише в поодиноких випадках, в окремих містах України [11, с.122; 74].

Слід наголосити, що розвиток теоретичних засад логопедії в Україні на всіх етапах свого розвитку не проходив ізольовано, а був нерозривно пов'язаний з тенденціями розвитку науки про порушення мовлення сусідніх держав, та,

безумовно, підпорядковувався розвитку та досягненням загальних та спеціальних наук.

На початку періоду, про який йдеться, стан науково-дослідної та методичної роботи в державних установах, колективи яких проводили наукову діяльність в галузі спеціальної освіти, в тому числі логопедії, характеризувався переходом від традиційного описування педагогічного досвіду до наукового пояснення технологій навчання дітей в різних типах спеціальних шкіл; продуктивно розроблялися питання спеціальної дидактики. Науково-дослідна робота проводилася силами колективів вчених Науково-дослідного інституту педагогіки і психології Міністерства освіти України, де функціонували структурні одиниці, діяльність яких була направлена на вирішення проблем спеціальної освіти, та на дефектологічному факультеті Київського державного педагогічного інституту імені О.М. Горького. Результати наукових пошуків висвітлювалися на сторінках республіканського науково-методичного збірника «Питання дефектології» (початок виходу - 1965 р.), на республіканських науково-практичних конференціях, міжобласних та обласних семінарах-практикумах тощо. Прийом студентів на навчання на базі дефектологічного факультету КДПТ імені О.М. Горького було збільшено вдвічі; активно проводилась підготовка та перепідготовка педагогічних працівників спеціальних шкіл [70; 43].

У зв'язку з висуненням низки завдань перед загальноосвітніми та спеціальними школами України протягом досліджуваного історичного періоду (кінець 1960-тих - початок 1970-тих рр. - перехід шкіл на нові програми та навчальні плани; 1984 р. - початок шкільного навчання з 6-ти річного віку та запровадження 11-річного навчання в загальноосвітніх школах тощо) та суворого керівництва з боку держави щодо їх виконання, перед педагогічними інститутами та науковими установами, що здійснювали свою діяльність в галузі спеціальної освіти, стояли задачі науково-методичного забезпечення реалізації зазначених реформ та, у зв'язку з цим, підвищення професійної кваліфікації педагогічних кадрів закладів освіти, в тому числі й спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ [82, 139]. Тому, Міністерство освіти Української РСР щорічно видавало накази про організацію

курсів підвищення кваліфікації для спеціальних педагогів та логопедів, та, у зв'язку з необхідністю професійного науково-методичного їх обґрунтування, покладало ці завдання на Київський державний педагогічний інститут імені О.М. Горького, Науково-дослідні інститути педагогіки і психології, Слов'янський педагогічний інститут та Республіканський навчально-методичний кабінет спеціальних шкіл Міністерства освіти Української РСР [180, 166-167], що відображалось в напрямках науково-дослідної та методичної роботи зазначених установ.

На початку 1970-х років дошкільне виховання визнавалося однією з провідних галузей спеціальної освіти, оскільки було доведено, що рання корекція порушення запобігає виникненню вторинних порушень розвитку та допомагає уникненню багатьох труднощів під час навчання у школі. Дошкільний вік визнавався найсприятливішим періодом для всебічного розвитку дітей, а здійснення корекційного впливу в цей час у спеціально організованих закладах дошкільної освіти - найпродуктивнішим [10, с.76].

Завдяки плідній праці вітчизняних вчених в галузі спеціальної освіти (В. Бондаря, І. Єременка, І. Дьоміної, Н. Стадненко, Н. Уманської, Т. Цибулько та ін.) у 1972 році було опубліковано посібник «Методичні розробки питань навчання, виховання і корекційної роботи в спеціальних школах» (у двох частинах). Ця праця містила розділи з питань діагностики різних категорій дітей з порушеннями психофізичного розвитку та організації спеціального дошкільного навчання і виховання. У розділі «Логопедія» (автори В. Балаєва, Є. Соботович, Т. Філічева, О. Шукурова та ін.) розкривалися окремі питання подолання недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку в умовах спеціальних дошкільних закладів і логопедичних груп при масових дитячих садках [68, с.12].

Успішне розв'язання завдань корекційного навчання у спеціальних логопедичних закладах дошкільної освіти і дошкільних групах залежало від того, наскільки правильно і своєчасно було виявлено порушення мовлення, від ступеня його тяжкості і початку корекційних занять [10, с.19].

Серед інших наукових досліджень в галузі дошкільної логопедичної допомоги актуальними на цей час стали: особливості прояву загального

недорозвитку мовлення у дітей; вплив порушень мовлення на оволодіння письмом і читанням; методи подолання різних видів порушень мовлення, в тому числі і нові методи подолання заїкання. У цей період вчені України працювали над вивченням та виправленням порушень мовлення у дітей з алалією та розумовою відсталістю (І. Дьоміна, Н. Уманська, Р. Юрова та ін.).

У цей час в НДІ педагогіки УРСР у відділі логопедії питаннями дошкільної логопедичної допомоги займалися вчені Н. Уманська, Т. Цибулько та ін..

Серед проблем, які досліджувалися у першій половині 1970-х рр., актуальними були питання логопедичної допомоги учням з слабо вираженим недорозвитком мовлення, оскільки серед учнів молодших класів загальноосвітніх шкіл траплялися діти з таким діагнозом. Зокрема, із 759 обстежених виявлено 20 відсотків дітей з слабо вираженим недорозвитком мовлення (А. Винокур) [17, с.519-520], що свідчило про недостатній рівень, з одного боку, підготовленості логопедів до здійснення корекційної роботи, та недосконалість діагностування мовленнєвих порушень, з іншого боку.

Також досліджувалися питання корекції заїкання в умовах багатомовності (І. Лавкай); дослідження спільних рис порушень мовлення і діалектизмів у дітей; питання спільної роботи логопеда з батьками, вчителями шкіл (Я. Самофал).

Важливий вплив на розвиток всієї педагогічної науки України мала республіканська наукова конференція, що відбулася у квітні 1977 року. Вона була присвячена проблемам подальшого розвитку педагогічної і психологічної наук у світлі рішень XXV- з'їзду КПРС. На конференції працювало вісім секцій (в тому числі секція дефектології), де було чітко визначено найважливіші завдання у галузі педагогічної науки та актуальні проблеми розвитку педагогіки в Українській РСР [39; с.179], що мало безпосередній вплив на подальший розвиток наукової думки в області спеціальної освіти, в тому числі логопедії.

Логопедія як галузь наукових знань, тісно підпорядковувалась світовим науковим течіям в інших сферах науки у всі часові періоди. Так, 1970-1980-ті роки минулого століття відмічалися інтенсивним накопиченням нових знань про порушення мовлення з урахуванням досягнень психолінгвістики та когнітивної

психології, узагальненням вагомих емпіричних даних, отриманих на основі аналізу ефективності функціонування логопедичних установ системи освіти. Завдання нормалізації мовленнєвого розвитку дитини стали ґрунтуватися на трьох основних аспектах мовленнєвої діяльності: структурному (сформованість фонетичної, лексичної і граматичної систем мовлення); функціональному, або комунікативному (розвиток зв'язного мовлення і форм мовленнєвого спілкування - діалогу і монологу); когнітивному, або пізнавальному (формування здатності до усвідомлення явищ мови та мовлення) [13].

У 1980-1990 рр. в філологічних науках розроблявся лінгвістичний підхід. В його контексті були визначені основні напрямки теоретичних досліджень логопедії: педагогічний та психолінгвістичний. Яскравим представником цього напрямку була доктор педагогічних наук, професор Є. Соботович та її наукова школа. У результаті проведених досліджень за цими напрямками були виявлені основні порушення мовлення, встановлені структура і природа цих порушень, також було виявлено особливості психічного розвитку таких дітей та розроблено рекомендації щодо їх впровадження у процес розробки змісту, методів і засобів корекційного навчання для формування правильного мовлення.

Психолінгвістичний аналіз структури мовленнєвої діяльності особистості, її формування в онтогенезі, що базувалися на наукових засадах досліджень Л. Виготського, О. Гвоздева, О. Леонтьєва, О. Лурії та ін., дозволив Є. Соботович диференційовано підійти до визначення складного структурного мовленнєвого механізму та виділити дві групи механізмів, що забезпечують формування та функціонування мовленнєвої діяльності:

1. Загальнофункціональні механізми, що забезпечують засвоєння всіх семантичних одиниць мови. Такими механізмами є операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, осмислення; довготривала та оперативна пам'ять, увага. При порушенні інтелектуального розвитку дитини недостатність цієї групи механізмів спричиняє певні особливості її розвитку. У дитини спостерігаються порушення у формуванні семантичної ланки лінгвістичного компонента мовленнєвої діяльності; різних типів лексичного значення; семантичної структури

речення. Це все зумовлює дефекти у функціонуванні комунікативного компонента - недостатній рівень розуміння мовлення, неправильний добір мовних знаків.

2. Специфічний мовленнєвий механізм, який забезпечує прийом мовленнєвих сигналів у їх акустичній, фізичній модальності, їхнє внутрішнє перероблення; це є рецептивною ланкою мовленнєвого механізму. Інша ланка мовленнєвого механізму забезпечує зворотний процес - перешифрування змісту висловлювання в систему знаків та їхню моторну реалізацію. Це мовленнєво-продукувальна ланка специфічного мовленнєвого механізму.

Ураження всіх цих механізмів призводить до мовленнєвих порушень (моторна та сенсорна алалія, афазія, дизартрія).

Є. Соботович досліджувала лінгвістичний та комунікативний компоненти мовленнєвої діяльності. Лінгвістичний компонент вона розглядає як діяльність оволодіння мовою, у результаті якої засвоюються практичні мовні знання, що забезпечують мовленнєве спілкування. Дослідниця визначила зміст названих знань на всіх рівнях організації мови, а також розумові знакові операції, які їх формують. Аналізуючи мовленнєвий компонент мовленнєвої діяльності, Є. Соботович розглядає мовленнєві дії, а саме програмування й розуміння мовленнєвого висловлювання та їх операційний склад. Завдяки цьому аналізу вона розкрила складний структурний механізм мовленнєвої діяльності, чим збагатила логопедичну науку та практику корекції порушень мовлення і навчання та виховання таких дітей.

Доктор педагогічних наук, професор Є. Соботович була фундатором власної наукової школи та науковим керівником багатьох відомих сьогодні науковців у галузі спеціальної освіти (логопедії) та спеціальної психології, активно впливала на підготовку педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Під її керівництвом захистили дисертації О. Гопіченко, Е. Данілавичюте, В. Тищенко, Л. Бартенєва, Л. Трофименко, Л. Андрусишина, Ю. Рібцун. В їхніх дослідженнях набули подальшого розвитку наукові ідеї вченої: проблеми діагностики та корекції писемного мовлення, взаємозв'язок порушень мовлення та пізнавальної діяльності, вивчення системних порушень мовлення [5].

У 1979 році кандидатську дисертацію на тему «Фонетичні помилки на письмі

розумово відсталих учнів молодших класів та шляхи їх подолання» захистила співробітниця КДПІ імені О. Горького О. Гопіченко (науковий керівник Є. Соботович).

У дослідженні О. Гопіченко було представлено характеристику патологічних помилок на письмі розумово відсталих дітей. Було встановлено, що однією з найпоширеніших груп помилок у них є фонематичні помилки, які трапляються в наборі (пропуски, заміщення, вставки букв). Вчена по-новому визначила причини фонематичних помилок - порушення координації між операціями, які забезпечують фонематично правильне написання, та несформованість навичок самоконтролю в цих операціях. Було встановлено зв'язок між порушеннями письма та патологічними особливостями учнів. Уперше розроблено та обгрунтовано педагогічні засоби оптимізації корекційної роботи при порушенні письма [27].

Загалом, десята п'ятирічка (1976-1980 рр.) ознаменувалась для спеціальної освіти значним зростанням кількості логопедичних пунктів, дошкільних груп та закладів освіти для дітей з порушеннями мовлення, що, відповідно, покладало на педагогічні ЗВО завдання з ґрунтовної професійної та наукової підготовки потрібної кількості спеціалістів відповідного профілю, розробки питань організації й надання кваліфікованої корекційної допомоги дітям, та організаційної і науково-методичної допомоги цим закладам освіти. Тож, протягом 1981-1985 років, як зазначають М. Шеремет, О. Потапенко, дефектологічна наука досягла успіхів не тільки у розробці важливих теоретичних питань спеціальної педагогіки, а у підготовці висококваліфікованих спеціалістів.

Одним з напрямів досліджень у галузі педагогічних і психологічних наук в УРСР на 1976-1980 рр. було удосконалення процесу навчання і виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Серед проблем, які досліджувалися, варто виділити: удосконалення системи корекційної роботи з подолання та виправлення мовленнєвих порушень на основі психолого-педагогічного вивчення складу учнів шкіл та закладів дошкільної освіти; розробка класифікації порушень мовлення; вивчення їх структури та визначення шляхів подолання ЗНМ; удосконалення змісту і методів корекційного навчання і виховання дітей із заїканням у спеціальних

школах для дітей з ТПМ та ЗДО; клінічне, психологічне та педагогічне вивчення складу спеціальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; вивчення порушень мовлення в учнів масових шкіл; удосконалення форм організації спеціальної логопедичної допомоги в масових школах; розробка рекомендацій з розвитку мережі логопедичних закладів [66].

Окрім цього, проводилися інші наукові дослідження у галузі логопедії. Так, І. Дьоміна вивчала питання диференційного навчання учнів шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. За 15 років, упродовж яких тривало дослідження, вчена виявила різноманітні відхилення в нервово-психічній сфері школярів. Зокрема, нею виділено інфантилізм, астенічні, неврозоподібні та невротичні стани, уповільнений темп психічної діяльності тощо. Внаслідок цього, діти в різному темпі опановували навчальну програму; наприклад, частина учнів засвоювала її у значно коротші терміни, ніж передбачено «Положенням про школу». З огляду на це, дослідницею було запропоновано диференційоване навчання учнів І відділення на основі їхніх психічних можливостей, що дало ефективніші та якісніші результати у навчанні [7; 10].

У 1980-ті рр. продовжувалося проведення науково-практичних конференцій, семінарів за участю як науковців, так і широкого кола практиків тощо. Зокрема, в 1983 р. відбулася IX наукова сесія з дефектології, де порушувалися питання вивчення знань і вмінь з російської мови учнів з тяжкими порушеннями мовлення (В. Тарасун); подолання порушень звуковимови у школярів (М. Савченко); проблеми особистісного розвитку і становлення дітей із заїканням (І. Лавкай) та ін.. В Україні проводилися регулярні республіканські педагогічні читання з питань дефектології, на яких обговорювалися найактуальніші питання навчання і виховання дітей з порушеннями мовлення, змісту і методів корекційної логопедичної роботи з ними тощо [72].

Уряд України поклав на лабораторію логопедії НДІ педагогіки УРСР упродовж 1980-1985 рр. наступні завдання: розробити теоретичні засади корекційно-виховної роботи у спеціальних школах-інтернатах і закладах дошкільної освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення; розглянути питання

введення до штату лабораторії посади наукового співробітника для організації наукової роботи за тематикою дошкільної логопедії. Київський педагогічний інститут імені О.М.Горького планував розширити науково - дослідну роботу у галузі логопедії, забезпечити протягом 1980-1985 рр. розробку теоретичних засад логопедичної роботи в допоміжних школах і на базі шкільних логопедичних пунктів [31, с.61-66].

В період з 1985 по 1990 роки на виконання Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР було реорганізовано Республіканський науково- методичний кабінет спеціальних шкіл та РУМК, на базі якого створена наукова рада, в обов'язки якої входило обговорення тематики та рукописів підручників та методичних посібників, що, на жаль, знизило якість та результативність в організації науково-дослідної роботи.

В цей період актуальним виявилось дослідження В. Тарасун, результатом якого стала розробка методики діагностики та подолання стертої дизартрії в учнів загальноосвітніх шкіл. Часто ці порушення у дітей виявлялися схожими з проявами складної дислалії, ускладненої фонематичним недорозвитком. Вченою доведено, що, вимова дітей зі стертою дизартрією характеризується нечіткістю, стертістю артикуляції різного ступеня, що найбільш проявлялося в процесі говоріння .

Водночас, слід зазначити, що проведення наукових досліджень і підготовка навчально-методичних посібників з логопедії в республіці розгорталися дуже повільно, особливо українською мовою. Одними із перших, хто започаткував проведення системи досліджень в галузі дошкільної і шкільної логопедії були А. Винокур, О. Жильцова, Р. Краєвський, М. Савченко, Л. Смірнова, Н. Уманська. Згодом, під керівництвом Є. Соботович, було проведено низку досліджень стосовно розвитку і корекції порушень мовлення у дітей дошкільного віку (О. Гпіченко, Е. Данілавічюте, В. Тищенко та ін.). На основі проведених досліджень у 1989 році вченими було розроблено програму навчання і виховання дітей із ЗНМ, в пояснювальній записці до якої розкривалися основні методи та принципи роботи з цими дітьми в умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу [64, с.13-27].

Наукові пошуки українських вчених в галузі логопедії та спеціальної освіти загалом наприкінці 1980-тих років характеризувалися спрямованістю на вивчення проблем спеціальної дидактики та методик навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Потреба в інтенсифікації наукових досліджень зумовлювалася збільшенням контингенту дітей та значним розширенням мережі закладів спеціальної освіти, як шкільного, так і дошкільного рівнів, які слугували експериментальними базами, що значно сприяло поглибленню науково-теоретичного аналізу, обґрунтуванню змісту освіти, форм і методів навчальної, виховної та корекційної роботи з дітьми з ТПМ та іншими нозологіями.

Наукова робота студентів протягом 1970-1980-тих рр. характеризувалась посиленням інтеграції наукових студентських досліджень з навчальним процесом у ЗВО [37, с.21].

Дослідники характеризують цей період як такий, що визначається різноманіттям інновацій та відкриттів в педагогічній науці, а також практиці організації наукової роботи студентів. Але необхідно зазначити, що наукова робота того часу була відокремленою від світових освітніх та наукових процесів, та була направлена на власні особливості соціально-економічного розвитку.

Провідними тенденціями тематики науково-дослідної роботи студентів в галузі спеціальної освіти в означений період були такі: оволодіння студентами марксистсько-ленінським науковим методом пізнання, поглиблене і творче засвоєння навчального матеріалу; формування у студентів навчально-дослідницьких умінь, як з профільюючих, так і з загальних психолого-педагогічних і суспільно-політичних дисциплін; розвиток здібностей у студентів до аналізу літературних та інших джерел та знання проблем, що ускладнюють розвиток дітей з порушеннями мовлення.

Саме в цей період значно зросла кількість студентів, які були задіяні в науково-дослідній роботі в області спеціальної освіти. Також значно підвищився рівень якості студентський наукових досліджень, зароджувались студентські наукові товариства.

24 серпня 1991 року на політичній карті світу, вже як самостійна та незалежна,

з'явилася нова держава - Україна. Період переходу до нового державного устрою характеризувався соціально-політичною нестабільністю, що призводило до погіршення економічного становища в країні, в тому числі і в галузі спеціальної освіти і науки. Все це, разом з нещодавною масштабною екологічною катастрофою, напряду або дотично призвело до збільшення кількості дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що в свою чергу вимагало підготовки достатньої кількості спеціальних педагогічних кадрів і, зокрема, спеціалістів, що працюють з дітьми з порушеннями мовлення; науково -теоретичного та методичного обґрунтування навчального, виховного та корекційного процесів. Однак, незважаючи на кризові явища в економіці і соціальному та соціокультурному житті суспільства, наукові пошуки вчених не припиняються, а продовжують реформуватися, поглиблюватися, розширюватися у відповідності до сучасних вимог суспільства та міжнародного досвіду надання корекційної логопедичної допомоги дітям з порушеннями мовлення.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ З РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ЛОГОПЕДІЇ В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

2.1. Інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України

Початок 1990-х рр. відзначився нестабільністю соціально-економічних умов, послабленням уваги з боку державних органів до освіти взагалі, і, зокрема, - до справи навчання і виховання осіб з порушеннями мовлення. Оскільки економічне становище країни було складним, внаслідок недостатнього фінансування, розвиток всіх галузей науки неминуче сповільнився. Поза увагою залишалися потреби спеціальної освіти, складним було питання щодо матеріально-технічного та навчально-методичного забезпечення спеціальних закладів освіти, подекуди були втрачені досягнуті на попередньому етапі зв'язки між наукою і практикою, не проводилися певний час фундаментальні наукові дослідження в області спеціальної освіти. На тлі таких несприятливих умов невирішеними залишалися питання раннього виявлення, диференційної діагностики психічного і мовленнєвого розвитку та направлення дітей до відповідних типів закладів дошкільної, а в майбутньому і шкільної освіти. Це призвело до того, що більшість дітей дошкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку не отримували спеціально організованої корекційної допомоги, що, відповідно, негативно вплинуло на подальший розвиток дітей, на якість їх підготовки до шкільного навчання [10; 19].

Важливі політичні зміни в країні несуть за собою необхідність стрімкого опанування джерельної бази, зміни методологічних принципів наукових пошуків, розширення в якісному і кількісному плані праць і досліджень з питань порушень мовлення та їх корекції.

У Законі України «Про освіту» (1991р.) було задекларовано, що державна політика в галузі вищої освіти ґрунтується на принципі державної підтримки підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних

наукових досліджень, а науково-дослідну роботу визначено одним із основних напрямів діяльності закладу вищої освіти, складовою частиною підготовки фахівців. Пріоритет фундаментальних досліджень, реалізованих у системі освіти, в тому числі спеціальної, визначає держава [18].

Важливими завданнями реформування змісту наукової та освітньої діяльності було визнано деполітизацію та забезпечення національної спрямованості. Згідно Доктрини розвитку України XXI століття, головна мета української системи освіти та науки полягає у створенні умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування покоління, яке буде здатним навчатися впродовж життя, створювати та розвивати цінності громадянського суспільства. Пріоритетним напрямком державної політики є створення такої системи освіти, що була б особистісно-орієнтованою з метою формування в кожному, хто навчається, самодостатньої, самостійної особистості.

Зі здобуттям незалежності у 1991 р. в Україні постали нові завдання щодо розвитку науки та системи спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі дітей з порушеннями мовлення.

Не зважаючи на складні соціально-економічні процеси в Україні, що були характерними для початку 1990-х років, науковці продовжували пошуки нових методів, форм і засобів роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення. Зокрема, одним із важливих досліджень цього періоду стало вивчення особливостей зв'язного мовлення, виправлення порушень звуковимови у дітей з ринолалією (О. Одинець, Р. Юрова та ін.) [54; 10, с.63]. Результати проведеної роботи довели, що діти дошкільного віку мають найбільші можливості щодо розвитку у них монологічного мовлення. Відтак, важливо корегувати порушення звуковимови у дітей з ринолалією саме в дошкільному віці. Актуальними залишалися також дослідження всіх сторін мовлення у дітей з алалією (Є. Соботович).

Варто сказати, що становлення української національної системи науки та освіти відбувалося у часи економічної нестабільності. З появою національних університетів та інститутів, різних шкіл та форм навчання і виховання створювався та удосконалювався власний науково-педагогічний осередок. Президент України Л.

Кравчук 4 березня 1992 року видав Указ про утворення Академії педагогічних наук України, президентом-організатором якої було призначено М. Ярмаченка. Головним завданням педагогічної науки стало «методологічне, теоретичне та методичне забезпечення кардинального оновлення системи освіти на основі врахування реалій життя, перспектив соціально-економічного розвитку України як суверенної держави». Перші Загальні збори Академії педагогічних наук України відбулися 18 листопада 1992 року, де було обрано її керівництво та утворено три відділення: дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті, теорії та історії педагогіки і психології, вікової фізіології та дефектології [22, с.154].

На початку 1990-х рр. провідна роль у питаннях підготовки професійних кадрів для системи спеціальної освіти, організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників спеціальних навчально-виховних закладів, розвитку наукових основ всіх напрямків спеціальної освіти належала КДПТ імені О.М.Горького (нині НПУ імені М.П. Драгоманова).

Зміни у галузі освіти, що відбувалися в цей час, потребували подальшого розвитку і перегляду концептуальних основ спеціальної освіти. Пріоритетними стали вироблення гуманістичних форм державної допомоги, створення нових недержавних організаційних форм, забезпечення найсприятливіших умов для навчання, виховання, соціального захисту, професійного становлення та соціальної інтеграції осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

Вирішення цих і багатьох інших важливих проблем спеціальної освіти передбачало створення окремого, нового наукового підрозділу, який би забезпечував у подальшому успішне виконання пріоритетних завдань спеціальної освіти.

Згідно з постановою Президії АПН України від 24 листопада 1993 року було створено Інститут дефектології АПН України, який розпочав свою діяльність з січня 1994 року. Після заснування Інституту дефектології головну мету у своїй діяльності Інститут вбачав у новому ставленні до дітей з особливостями психофізичного розвитку, у перегляді умов навчання і виховання даної категорії дітей та у підвищенні фахової компетенції дефектологічних кадрів різних кваліфікаційних

рівнів [13, с.13-18].

Значний внесок у розвиток теоретичних основ спеціальної освіти та логопедії зокрема в роки ранньої незалежності здійснювали Інститут педагогіки АПН України у складі лабораторій олігофренопедагогіки, сурдопедагогіки, тифлопедагогіки та логопедії; лабораторія спеціальної психології; республіканська МПК; науково-дослідна група інтенсифікації початкового навчання в школах для дітей з порушеннями слуху; науково-дослідна група з проблем затримки психічного розвитку Інституту психології АПН України [20]. Згідно Постанови Президії АПН України від 24 листопада 1993 р. «Про створення Інституту дефектології», «з метою ефективного наукового забезпечення теоретичних і методичних засад розвитку дефектології в Україні та системного вивчення стану навчання, виховання, соціальної і трудової адаптації дітей з порушеннями розумового та фізичного розвитку» всі вищезначені структурні підрозділи були трансформовані в новостворений Інститут дефектології АПН України (з 22 травня 2001 р. Інституту спеціальної педагогіки). Першим директором та організатором новоствореного інституту було обрано доктора педагогічних наук, професора, академіка НАПН України Віт. Бондаря [20].

Починаючи з 1990-х рр., не зважаючи на складні економічні, соціальні та політичні умови в країні, науковці продовжували теоретичні дослідження, завдяки яким хоч і повільно, але відбувалося удосконалення змісту шкільної освіти дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Важливими на цьому етапі розвитку логопедії як наукової області стали спільні розробки співробітників лабораторії логопедії Інституту спеціальної педагогіки АПН України, Інституту корекційної педагогіки та спеціальної психології НПУ імені М.П. Драгоманова та Міністерства освіти і науки України. Ця робота була направлена на розробку програм для початкової ланки для всіх типів спеціальних шкіл, в тому числі і для шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Українська держава в перші роки незалежності докладала чимало зусиль для покращення умов життя, навчання, медичного обслуговування та соціальної реабілітації дітей та підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. Зокрема,

для таких дітей було відкрито заклади дошкільної та шкільної освіти, регіональні та центральні психолого-медико-педагогічні консультації, логопедичні пункти, заклади соціальної реабілітації. Вирішувалися питання щодо соціального захисту дітей з порушеннями психофізичного розвитку за рахунок Закону України «Про освіту», Державної програми «Діти України» та Регіональної програми «Соціального захисту і підтримки дітей» [13, с.3-31].

Після прийняття у 1996 році «Концепції Державного стандарту спеціальної освіти в Україні» розпочалося реформування всіх ланок спеціальної освіти, в тому числі й освіти дітей з порушеннями мовлення. Науковцями Інституту дефектології було розроблено «Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку», що був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 5 липня 2004 р. Основною метою Державного стандарту було забезпечення рівного доступу до якісної освіти відповідного рівня; наступності між закладами дошкільної освіти на початковою школою; створення умов для особистісно орієнтованого навчання; запровадження інтегрованого та інклюзивного навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

На початку XXI ст. провідними вченими України в галузі спеціальної освіти розроблено концепції стандартів спеціальної освіти дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Є. Соботович, В. Тарасун).

У розробленій В. Тарасун Концепції державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовлення йдеться про дітей шкільного віку (2000). В документі зазначається, що особливого значення набуває повноцінна реалізація соціально-педагогічних функцій дошкільного та початкового шкільного навчання, які, поряд з іншими завданнями, мають на меті створення надійної змістовно-операційної основи успішного навчання учнів на наступних етапах освітнього процесу. Основною метою державного стандарту є визначення обсягу і змісту роботи з дітьми дошкільного і шкільного віку, планомірне впровадження в цілісний та поступовий навчально-вихований процес психолого-педагогічних засобів запобігання виникненню труднощів (найближчих і віддалених) у засвоєнні

програмового матеріалу [12, 2-10].

У Концепції державного стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (Є. Соботович, 2002) зазначається, що в «навчально-виховному процесі спеціальних закладів дошкільної освіти і логопедичних груп при масових дитячих садках для дітей з порушеннями мовлення розв'язуються загальні для всіх типів дитячих садків завдання щодо фізичного, розумового, естетичного та морального розвитку дітей. Водночас, висувуються специфічні - корекційні завдання, якими передбачено корекцію основного порушення (фонетико - фонематичного недорозвитку, загального недорозвитку мовлення, заїкання), розвиток усіх сторін мовлення та підготовку дітей до шкільного навчання» [14, с.2-6].

На базі лабораторії логопедії під керівництвом Є. Соботович проводилися фундаментальні дослідження у напрямі дошкільної логопедії. На цьому етапі вирішувалися недостатньо вивчені питання щодо раннього виявлення, діагностики і виховання дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Завдяки ґрунтовному вивченню психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності, зібрано матеріал стосовно особливостей мовленнєвого розвитку дітей 3-7-річного віку з різними формами порушень мовлення та інших нозологій (ФФН, ЗНМ, ДЦП, розумова відсталість, ЗПР), що дало змогу розширити наукові уявлення про структуру та психологічні механізми різних форм порушень мовлення. На цьому етапі розробку актуальних проблемам дошкільної логопедії здійснювали такі науковці, як Л. Андрусишина, Л. Бартенєва, Е. Данілавічюте, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко та ін.

Важливим кроком у розвитку наукових досліджень з логопедії та надання логопедичної допомоги дітям дошкільного віку стала розроблена Є. Соботович психолінгвістична модель мовленнєвої діяльності та психологічних механізмів, що її забезпечують. Завдяки проведеним дослідженням та на основі здобутих результатів було розроблено «Нормативні показники та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку» (Є. Соботович). Не менш важливим стали визначення компонентів орфографічної навички, що зумовлюють

готовність дітей до засвоєння орфографії (Л. Бартенєва); дослідження комунікативного компоненту мовленнєвої діяльності розумово відсталих дошкільників та його складових (В. Тищенко) та ін.

Для подальшого розвитку спеціальної освіти загалом та логопедії, як її окремої самостійної області наукових знань, зокрема, значущими є, як в найближчі роки, так і на майбутнє, розроблені у 2003 році колективом Інституту спеціальної педагогіки АПН України Концепція спеціальної освіти осіб з особливостями психофізичного розвитку та Державний стандарт спеціальної освіти дітей з особливими потребами.

На базі кафедри логопедії дефектологічного факультету НПУ імені М.П. Драгоманова велися дослідження з таких напрямків, як «Формування навичок грамотного письма у дітей із важкими вадами мовлення в умовах корекційного навчання» (Н. Чередніченко.), «Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку» (І. Марченко), «Формування системи словотворення як засіб розвитку мовлення слабочуючих учнів» (В. Кондратенко) та ін. Вагомим науково-методичним досягненням 2004 року в області логопедії було видання Стандартів освіти для I-IV класів спеціальної школи для дітей з «ТВМ» [198], а в 2005 році - навчальних програм для шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення («Програми для загальноосвітньої школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення», «Навчальна програма для 2-4 класів школи для дітей з ТПМ») [16].

На основі напрацьованих за роки незалежності в Україні наукових надбань, перспективними напрямками наукових досліджень Інституту спеціальної освіти АПН України (директор - академік В. Засенко) на друге десятиліття ХХІ століття були визначені такі, як:

- теоретичні та методичні засади навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я у загальноосвітньому просторі та надання їм спектра психологічної, соціальної та медичної допомоги;

- проблеми психолого-педагогічної підтримки дітей із тяжкими та комбінованими порушеннями психофізичного розвитку;

- розроблення освітніх стандартів дошкільної освіти та основної ланки шкільної освіти дітей із обмеженими можливостями здоров'я різних категорій;
- розроблення системи допомоги батькам у догляді, навчанні та вихованні дітей з обмеженими можливостями здоров'я [40].

Особлива увага зверталася на розробку на державному рівні механізмів працевлаштування випускників закладів освіти з обмеженими можливостями здоров'я відповідно до індивідуальних показників кожного; виготовлення та забезпечення вітчизняними компенсаторними технічними засобами колективного та індивідуального користування дітей з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату тощо. В. Засенко зазначає, що ці заходи не з легких і швидкоплинних. Їх втілення потребує об'єднаних зусиль держави, наукових установ, громадських фондів, педагогів і батьків [40]. Саме на реалізацію цих напрямків і було спрямовано діяльність вітчизняних вчених в галузі логопедії у означений історичний період.

Після прийняття Україною у 2010 році Концепції розвитку інклюзивного навчання [7] провідними напрямками наукових досліджень в області спеціальної освіти в цілому і логопедії зокрема стали: розробка сучасних методик, методів та змісту диференційної діагностики, корекційного, корекційно-превентивного та корекційно-компенсаторного навчання, виховання і розвитку, інтегрованого та інклюзивного навчання, розробка нормативних документів, методичних порад тощо.

На початку XXI ст. в Інституті корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П. Драгоманова здійснюється підготовка висококваліфікованих кадрів - вчителів-логопедів, які вільно володіють методиками викладання різних шкільних предметів, діагностики, корекції та пропедевтики мовленнєвих порушень, мають необхідний рівень знань, умінь та навичок, що базуються на результатах наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених із логопедії.

Не зважаючи на те, що для українців завжди було характерним поблажливе ставлення до дітей та дорослих з порушеннями психофізичного розвитку, прийняття Конституції України, Закону України «Про освіту», Державної національної

програми «Освіта (Україна XXI століття)», та ратифікація Верховною Радою України міжнародних нормативно-правових актів, зокрема, Загальної декларації прав людини, Конвенції ООН «Про права дитини», «Стандартні правила для інвалідів» [14] тощо, що були направлені на створення правового, соціально-економічного та матеріально-технічного базису для інтеграції у суспільство дорослих і дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Реалізація державної політики щодо розв'язання проблем впровадження зазначених інновацій в практику навчання таких дітей за місцем їх проживання, потребує серйозної підготовки відповідних педагогічних кадрів для роботи в нових умовах їх діяльності та наукової розробки концептуальних засад психолого-педагогічного супроводу.

Протягом першого десятиліття XXI століття Міністерством освіти та науки України, його підвідомчими установами, наукотворчими інституціями та відповідними ЗВО проводилась значна робота щодо розробки нормативно- правової бази, наукового, навчально-методичного та кадрового забезпечення інклюзивної освіти (Віт. Бондар, В. Синьов, Є. Синьова, О. Гноєвська, О. Мартинчук, А. Колупаєва, Д. Шульженко, М. Шеремет та ін.)

Чільне місце на означеному етапі розвитку інтеграційних процесів в загальній та спеціальній освіті посідає формування мовленнєвої діяльності, розвиток навичок мовленнєвого спілкування у дітей із порушеннями мовлення, адаптація їх до умов загальноосвітньої школи тощо. Спектр наукових пошуків з вирішення проблем корекції мовлення дітей та дорослих (Н. Гаврилова, С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Марченко, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, Н. Савінова, В. Тищенко, Н. Чередніченко, М. Шеремет, та ін.) свідчать про потужний потенціал української логопедії як окремої наукової галузі та окреслюють перспективні напрямки її подальшого розвитку. Наукові дослідження українських учених були присвячені важливим для теорії та практики логопедії проблемам структури мовленнєвої діяльності в нормі та патології, фізіологічних та психологічних механізмів мовлення, особливостей формування мовленнєвої діяльності дітей та дорослих в умовах нормального онтогенезу та в умовах дизонтогенезу.

В. Тарасун було розроблено систему превентивного навчання дітей з тяжкими

порушеннями мовлення; С. Конопляста представила комплексну систему психолого-медико-педагогічної допомоги дітям із ринолаліями; Н. Чередніченко розроблено комплекс ґрунтовних методик з подолання порушень письма у дітей з тяжкими порушеннями мовлення тощо.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р., окрім нових завдань щодо розвитку системи науки та спеціальної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі дітей з порушеннями мовлення, з'являлися і нові можливості.

Так, в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України з травня 1996 року до березня 2014 року успішно функціонувала спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата наук із двох спеціальностей: 13.00.03 - корекційна педагогіка та 19.00.08 - спеціальна психологія. Наказом Міністерства освіти і науки України від 4 липня 2014 року в Інституті спеціальної педагогіки НАПН України було створено спеціалізовану вчену раду Д 26.450.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 - корекційна педагогіка. Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2017 року № 996 термін повноважень спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 подовжено до 31 грудня 2019 року.

З 2009 року по 2017 рік на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського спеціалізована вчена рада К 41.053.04 мала право приймати до захисту докторські та кандидатські дисертації зі спеціальності 13.00.03 - корекційна педагогіка.

Згідно наказу Вищої акредитаційної комісії України № 412 від 04 червня 2009 року на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України було відкрито спеціалізовану вчену раду Д 26.053.14 з наданням права на період до 04 червня 2011 р. розглядати та проводити захист дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) педагогічних наук за спеціальностями: 13.00.03 - корекційна педагогіка; 19.00.08 - спеціальна психологія; 13.00.02 - теорія та методика навчання

(фізична культура, основи здоров'я).

Період кінця XX - початку XXI століття характеризується бурхливим розвитком таких наук, як біологія і нейропсихологія. Зважаючи на те, що логопедія - інтегративна галузь наукових знань, яка базується та успішно використовує надбання суміжних наук, наукові дослідження з проблем порушень мовлення розвиваються в нейропсихологічному та нейробіологічному напрямках, що підтверджує аналіз тематики за змісту наукових робіт (додаток Б).

Яскравими представниками означених напрямків є В. Тарасун, М. Шеремет та їх наукові школи. Основними проблемами досліджень стало вирішення питань щодо проблеми особливостей засвоєння дітьми з ТПМ програмового матеріалу, характеру і причин труднощів у їх навчанні та шляхи подолання цих труднощів, обґрунтування корекційно спрямованого запобігання труднощам у засвоєнні знань, умінь і навичок з граматики, орфографії, читання, математики, природознавства. Представниками цього напрямку було розроблено поетапний, диференційований, корекційно - превентивний вплив на дітей у процесі їх навчання з урахуванням складності порушення та характеру труднощів у засвоєнні програмових знань, умінь та навичок. У результаті створена цілісна система діагностики, корекції і запобігання труднощам у навчанні дітей з ТПМ.

У лабораторії діагностики і корекції психічного розвитку дитини Інституту спеціальної педагогіки (завідувач В. Тарасун) плідно проводилися дослідження проблеми психологічного, нейропсихологічного і нейробіологічного забезпечення готовності дітей з порушеннями мовлення, слуху, зору і опорно-рухового апарату до шкільного навчання. Розроблялися шляхи забезпечення наступності дошкільного і шкільного навчання, що досягається шляхом створення і впровадження в практику спеціальних закладів шкільної та дошкільної освіти комплексу достатньо простих і інформативних методик, що дозволяють здійснити диференційований підхід при оцінці ступеня готовності дітей до школи в умовах їх різнорівневого навчання з урахуванням типу закладу, в якому діти перебувають.

Значення цих досліджень полягає у виявленні психологічних механізмів забезпечення морфофункціональної готовності дітей з порушеннями

психофізичного розвитку до шкільного навчання, а також науково-методичне обґрунтування, експериментальна апробація та впровадження моделі психолого-педагогічної корекції порушень [7, с.191-193].

Аналізуючи тематику та зміст дисертаційних досліджень з проблем порушень мовлення у дітей та дорослих, що були захищені в спеціалізованих вчених радах України протягом означеного часу в межах переважаючих протягом характеризованого періоду нейробіологічного та нейропсихологічного напрямків, можна розділити їх на умовні окремі групи: група наукових досліджень «Навчальна діяльність дітей з ТПМ»: М. Шевченко (1996), А. Колупаєва (1998), В. Тарасун (1999), О. Ревуцька (2003), Н. Гаврилова (2004), Ю. Коломієць (2009), О. Федорова (2009) та ін.; «Особливості писемного мовлення дітей з ТПМ»: Н. Чередніченко (1999), Л. Бартенєва (2000), В. Козлова (2003) та ін.; «Готовність до шкільного навчання дітей з ТПМ»: Н. Пахомова (2006), І. Мартиненко (2007) та ін.; «Корекція порушень мовлення допоміжними засобами»: А. Кравченко (2003), О. Качуровська (2006), С. Притиковська (2006), Л. Журавльова (2009) та ін.; «Формування та корекція структурних компонентів мовлення у дітей дошкільного віку з ТПМ»: Л. Трофименко (2004), Н. Новікова (2009), А.Савицький (2009) та ін.; дисертаційні дослідження, присвячені проблемі корекції мовлення у дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку: Л. Борщевська (1997), Е. Данілавічуте (1997), В. Тищенко (1999), Кондратенко (1999), І. Марченко (2001), Т. Пічугіна (2001), Л. Савчук (2006), К. Глушенко (2009), Л. Кашуба (2009) та ін.

2.2 Сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні

Кінець ХХ - початок ХХІ століття також характеризувався розширенням мережі освітніх закладів та, відповідно, збільшенням потреби у професійних кадрах для роботи з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі з порушеннями мовлення. Саме тому в цей історичний період виникають та розвиваються кафедри, співробітники яких здійснюють навчальний процес та проводять наукові дослідження в означеній галузі. Наголосимо, що особливістю

наукових досліджень кафедр закладів вищої освіти є те, що одночасно з іншими напрямками досліджень, вони проводять прикладні дослідження, спрямовані на вивчення особливостей та специфіки навчального процесу у ЗВО.

Провідними напрямками наукових досліджень колективу кафедр логопедії та логопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти тривалий час є «Зміст освіти, форми, методи і засоби підготовки вчителів» (Ю. Пінчук, С. Федоренко, М. Шеремет), «Навчання, виховання, соціальна і трудова адаптація дітей з порушеннями розумового та фізичного розвитку» (Н. Базима, О. Качуровська, Ю. Коломієць, С. Конопляста, І. Королько, І. Мартиненко, І. Марченко, О. Потапенко, А. Савицький, В. Тарасун, В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк та ін.), дослідження історії становлення та розвитку вітчизняної логопедії, творчої спадщини науковців попередніх років (О. Козинець, С. Корнєв, О. Потапенко, С. Федоренко).

Наукові пошуки співробітників кафедри спрямовуються за такими векторами: медико-психологічний (С. Конопляста, І. Мартиненко та ін.); психолого-педагогічний (Н. Базима, О. Качуровська, Н. Королько, І. Марченко, Ю. Пінчук, А. Савицький, В. Тищенко, Н. Чередніченко, Т. Швалюк та ін.); історико-педагогічний (О. Козинець, С. Корнєв, О. Потапенко, С. Федоренко ін.); нейробіологічний та нейропсихологічний (В. Тарасун, М. Шеремет, Ю. Коломієць та ін.); психолінгвістичний (М. Шеремет та ін.)

На кінець 1980-тих рр. логопедична практика потребувала не тільки розвитку науково-методичного підґрунтя корекції порушень мовлення у дітей та їх навчання і виховання в умовах спеціальних закладів, але і забезпечення цих закладів професійними логопедичними кадрами. З огляду на це, ректорові Слов'янського державного педагогічного інституту було дозволено організувати з 1988-1989 н.р. підготовку логопедів на заочній формі навчання з числа осіб, які одержували другу спеціальність, для забезпечення ними спеціальних шкіл дітей з ТПМ та логопедичних пунктів при загальноосвітніх школах. А отже, саме з цього періоду СДПТ став ще одним осередком розгортання науково-дослідної та науково-методичної роботи з проблем порушень мовлення.

А вже у 1993 р. наказом ректора Слов'янського державного педагогічного інституту на дефектологічному факультеті вперше було створено кафедру логопедії (завідувач кафедри - кандидат педагогічних наук, доцент Л. Логвинова). Зростання потреби у спеціалістах-логопедах, спеціальних психологах, активізація підготовки відповідних фахівців в інших закладах вищої освіти зумовили необхідність шляхом реорганізаційних змін відокремити у 2012 р. на дефектологічному факультеті Донбаського державного педагогічного університету кафедру логопедії та спеціальної психології (наказ №300 від 27 вересня 2012 р.). Кафедра спеціалізується на підготовці логопедів і спеціальних психологів для закладів дошкільної, шкільної освіти, закладів охорони здоров'я, навчально-реабілітаційних центрів, психологічних служб різного підпорядкування тощо. На сьогодні значно зросла потреба у висококваліфікованих спеціалістах та наукових дослідженнях у цій галузі у зв'язку із докорінними змінами державної політики щодо підтримки осіб з особливими освітніми потребами.

Науково-методична діяльність викладацького складу кафедри логопедії та спеціальної психології нині Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (раніше СДПІ) в сучасних умовах проводиться за науковим напрямом «Зміст освіти, форми і засоби фахової підготовки логопедів та спеціальних психологів закладів освіти», проблема досліджень - «Удосконалення змісту спеціальної освіти здобувачів вищої освіти», тема науково-дослідної роботи викладачів кафедри - «Психолого-педагогічні основи формування комунікативної функції мовлення». Основна ідея науково-методичної діяльності вчених кафедри - змістово-методичне забезпечення підготовки висококваліфікованого фахівця в області логопедії та спеціального психолога для роботи в закладах освіти; оволодіння студентами сучасними інноваційними психолого-педагогічними технологіями наукової, практичної та консультативної роботи в галузі спеціальної освіти і соціального захисту осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Наукові здобутки викладачів кафедри відображаються у науково- методичних журналах, доповідаються на міжнародних, регіональних та всеукраїнських конференціях.

Протягом останніх 3-х років, згідно результатів наукового звіту про науково-дослідну роботу кафедри логопедії та спеціальної психології, її викладачами було опубліковано: протягом 2014 року - 50 науково-методичних робіт; протягом 2015 року - 45 науково-методичних робіт; протягом 2016 року – 50 науково-методичних робіт з проблем діагностики та корекції порушень, навчання й виховання дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Кафедра логопедії та спеціальних методик факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (завідувач - кандидат психологічних наук, О. Гаврилов) починаючи з 2018 року працює над колективною темою «Використання сучасних методик та технологій у роботі з дітьми з порушеннями розумового та мовленнєвого розвитку».

Також у складі цього факультету функціонує спільна лабораторія психології навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України і Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (керівник - кандидат психологічних наук, доцент Л. Онуфрієва).

Провідними напрями наукової діяльності лабораторії є: дослідження в області загальної, педагогічної, вікової, експериментальної, медичної та спеціальної психології з метою уможливлення ефективності навчального процесу та умов особистісної реалізації; аналіз проблеми чинників, умов розгортання і труднощів психічного розвитку, питання вікових й індивідуальних особливостей становлення особистості та психології навчання; дослідження перспективи можливих нових психолого- педагогічних підходів до проблем сучасної психології.

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (завідувач - доктор педагогічних наук, професор Т. Дегтяренко) готує спеціалістів зі спеціальності 016 Спеціальна освіта (Олігофренопедагогіка. Логопедія) освітніх ступенів бакалавр, магістр.

Провідним напрямком наукової діяльності професорсько - викладацького складу кафедри з 2011 до 2015 рр. була розробка колективної наукової теми «Зміст,

організація та управління корекційно - реабілітаційною діяльністю», з 2015 р. і до нині вчені працюють над темою «Методологія та управління корекційно-реабілітаційною діяльністю», що є логічним продовженням попереднього напрямку. Ця тема є досить актуальною на сьогоднішній час, оскільки у зв'язку з постановою Кабінету Міністрів України №545 від 12 липня 2017 року виникає потреба наукового та методичного обґрунтування та керівництва діяльністю цих центрів.

Кафедра спеціальної освіти і соціальної роботи психолого- педагогічного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (завідувач - доктор педагогічних наук, професор Н. Пахомова) почала функціонувати з перших днів заснування факультету у складі об'єднаної кафедри педагогіки і методики початкового навчання (1977 р.), отримавши свою сучасну назву з 1 червня 2006 року. Кафедра здійснює підготовку фахівців різних спеціальностей, в тому числі і 016 Спеціальна освіта.

Науково-дослідна робота викладачів кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи протягом 2014-2018 рр. була спрямована на розробку комплексної наукової теми: «Актуальні технології спеціальної освіти і соціальної роботи в соціумі», що була зареєстрована в УкрІНТЕІ. Основними напрямками дослідження кафедри були: розробка новітніх технологій виховання та навчання дітей в контексті гуманістичних ідей вітчизняної та зарубіжної спеціальної освіти; розробка та удосконалення навчальних програм для ЗВО з метою поліпшення фахової підготовки вчителя-логопеда, спеціального психолога, соціального працівника до реалізації наступності в системі освіти; теоретичне обґрунтування та експериментальна апробація технологій спеціальної освіти і соціальної роботи шляхом впровадження в професійну підготовку фахівців та систему корекційно-педагогічної та соціальної допомоги; виконання наукових досліджень з проблем фахової підготовки майбутніх вчителів-логопедів до спеціальної освіти осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

З вересня 2016 року на базі кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи почала функціонувати науково-практична консультативно-діагностична

лабораторія. Науково-дослідна тема над якою працює лабораторія - «Діагностика, корекція, психолого-педагогічна і соціальна реабілітація». Професорсько-викладацьким складом кафедри у межах проведення досліджень здійснюється системний теоретико-методичний та історичний аналіз обраної проблеми у психолого -педагогічному напрямі; обґрунтовуються концептуальні засади та визначаються принципи, організаційно-педагогічні умови професійної підготовки спеціальних педагогів і соціальних працівників. За результатами наукових пошуків публікуються наукові праці з означеної проблеми у вигляді науково - методичних статей у фахових виданнях України та зарубіжжя, підручників та навчально-методичних посібників для студентів тощо.

Кафедра логопедії факультету дошкільної, спеціальної та соціальної освіти Бердянського державного педагогічного університету була створена у 2003 р. у зв'язку з відкриттям на базі БДПУ спеціальності «Дефектологія. Логопедія». У 2012 р. внаслідок об'єднання двох кафедр було створено кафедру прикладної психології та логопедії (завідувач - кандидат педагогічних наук, доцент О. Ревуцька).

На 2017-2022 рр. колективом кафедри було визначено та затверджено комплексну науково-дослідну тему «Науково-практичні засади професійної діяльності спеціальних педагогів та практичних психологів в контексті сучасної освітньої парадигми». Як результат роботи над попередньою науково-дослідною темою у 2008 - 2013 рр. - «Стратегії підготовки фахівців у вищих навчальних закладах до роботи з дітьми в сучасному просторі», у 2016 році колективом викладачів кафедри видана колективна монографія «Стратегії підготовки фахівців у вищих навчальних закладах до роботи з дітьми в сучасному освітньому просторі».

Кафедра спеціальної педагогіки та спеціальної психології Хортицької національної академії темою науково-дослідної роботи визначила «Теоретико-методологічні та практико-зорієнтовані засади розвитку спеціальної педагогіки та спеціальної психології». Основними напрямками наукових пошуків колективу кафедри є: виховні системи в сучасних інноваційних закладах; комунікативна діяльність осіб із порушенням рухових функцій; підготовка фахівців в сфері спеціальної освіти; система інклюзивного навчання в умовах закладів вищої

освіти; нейрологопедична діагностика і корекція порушень мовлення у дітей дошкільного віку. Остання тема є досить новою та недостатньо розробленою для логопедичної теорії та практики в Україні, що зумовлює її актуальність.

Кафедра корекційної педагогіки та інклюзії педагогічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка (завідувач - доктор психологічних наук, професор К. Островська) протягом 2017-2021 рр. працює над темою «Психолого-педагогічні засади корекційного навчання і реабілітації осіб з порушеннями розвитку та інтеграційні аспекти підготовки фахівців до роботи в системі спеціальної освіти та в умовах інклюзії». Колективом кафедри за час роботи над темою було експериментально досліджено елементи корекційного навчання і реабілітації осіб з порушеннями розвитку; розроблено технології підвищення професійної компетентності корекційних педагогів в роботі з учнями інклюзивної школи, проведено їх апробацію у навчально-виховному процесі інклюзивної школи. Теоретично обґрунтовано напрямки корекційно-педагогічної роботи щодо розвитку зорового сприймання у дітей дошкільного віку з порушеннями зору в умовах інклюзивного освітнього середовища. Теоретично обґрунтовано особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з комунікативними порушеннями для їх включення в загальноосвітню школу.

Кафедра спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти (нині кафедра спеціальної та інклюзивної освіти) Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка розпочала свою роботу з 1 вересня 2013 року (завідувач - доктор педагогічних наук, доцент О. Мартинчук). На сучасному етапі кафедра працює над розробкою надзвичайно актуальної наукової проблеми «Корекційно-компенсаторна складова інтеграції дітей з особливими освітніми потребами в соціальне середовище». Виконавці ставлять перед собою наступні наукові завдання: обґрунтувати сутність становлення особистості з особливими освітніми потребами в сучасній Україні; виокремити провідні соціальні та психологічні детермінанти становлення особистості з особливими освітніми потребами; розробити інтегративний зміст навчально-виховного процесу з органічним включенням корекційно-компенсаторних технологій навчання; вивчити

тенденції сімейних стосунків, рівень підтримки дитини з боку батьків; виявити психо-фізіологічні та педагогічні умови формування та розвитку мовлення у дітей як домінанту у забезпеченні комунікації дитини з особливими освітніми потребами в соціальному просторі; дослідити ефективність інтегрованої та інклюзивної освіти, їх проекцію на ефективність входження дитини з особливими освітніми потребами в соціальне середовище; розробити та апробувати змістово-технологічне забезпечення становлення особистості дитини з особливими освітніми потребами у різних соціальних інституціях. Результати наукових пошуків дослідників кафедри висвітлюються в друкованих фахових виданнях України, виходять у вигляді підручників, посібників, монографій тощо.

Колективом лабораторії логопедії Інституту спеціальної освіти АПН України протягом 2015-2017 років розроблялася тема «Освітні технології реалізації психолінгвістичного підходу в корекційно-розвивальному навчанні дітей з порушеннями мовлення», що було логічним продовженням попередніх досліджень спеціалістів відділу задля об'єктивного та всеохоплюючого вивчення дітей з ТПМ, особливостей їх особистості, навчання та виховання.

Протягом 2015 року колективом лабораторії логопедії було випущено 2 підручники та 11 навчальних програм для шкіл для дітей з ТПМ: «Українська мова: підручник для 2 кл. загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення» (Е. Данілавічюте, Л. Трофименко, Г. Грибань), «Читанка: підручник для 2 кл. загальноосвітніх шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення» (Л. Бартенєва, В. Ільяна, О. Аркадьєва), «Іноземна мова (англійська)» (6-7 класи)» (Е. Данілавічюте), «Українська мова» (6-7 класи)» (Л. Трофименко), «Українська література» (6-7 класи)» (Л. Бартенєва), «Зарубіжна література» (6-7 класи)» (З. Пригода), «Біологія» (6-7 класи)» (З. Пригода), «Основи здоров'я» (6-7 класи)» (З. Пригода), «Математика» (6-7 класи)» (В. Ільяна), «Образотворче мистецтво» (6-7 класи)» (Ю. Рібцун), «Історія Стародавнього світу» (6 клас)» (Ю. Рібцун), «Всесвітня історія» (7 клас)» (Ю. Рібцун), «Історія України» (7 клас)» (Ю. Рібцун)

На 2018-2020 рр. колектив лабораторії логопедії провідним напрямком своїх досліджень обрав «Навчально-методичне та дидактичне забезпечення навчання

молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення». На нашу думку, вибір означеної теми був обумовлений ґрунтовними та незворотними змінами в шкільній освіті дітей з порушеннями психофізичного розвитку різних нозологій, в тому числі і з ТПМ, а саме - розгалуження системи інклюзивних закладів як дошкільної, так і шкільної освіти в Україні та скорочення і реорганізація наявної системи спеціальних освітніх закладів. Загалом, українська спеціальна педагогіка та спеціальна психологія, як окремі галузі наукових знань, на кінець XX - початок XXI ст. розуміють сутність корекційного навчання та виховання як педагогічний процес, що ставить за мету не тільки засвоєння сукупності знань і формування відповідних умінь та навичок, але і виправлення різноманітних порушень розвитку у дітей.

Сучасний етап модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні характеризується новими підходами до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначенням нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовкою висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями (а отже більш професійних) кадрів (Н. Базима, О. Боряк, Л. Журавльова, О. Качуровська, С. Конопляста, С. Корнєв, З. Ленів, М. Лепетченко, О. Мартиненко, Т. Осадча, Н. Пахомова, Н. Савінова, Н. Січкачук, Ю. Рібцун, О. Ромась, Т. Швалюк, А. Яковенко та ін.). Виділилися і успішно розвиваються нові напрямки логопедичної науки, посилилася соціокультурна значимість корекції порушень мовлення як фактора розвитку і збагачення особистості осіб з порушеннями психофізичного розвитку.

В. Шевченко зазначає, що специфічність і складність сучасного періоду розвитку системи спеціальної освіти та відповідної галузі науки в Україні полягає в тому, що з 1991 року і до останнього часу одночасно в рамках однієї і тієї ж системи спеціальної освіти діяли різноспрямовані тенденції та підходи [15].

Характерною особливістю цього періоду є активна розробка, впровадження та практичне використання широкого діапазону новітніх технологій в галузі логопедії, що є результатом інтелектуальної діяльності як науковців, так і практикуючих логопедів, що свідчить про активізацію тісної взаємодії між практиками та вченими.

На сьогодні характерним є дві домінуючі тенденції розвитку логопедії як

науки. З одного боку, чітко позначається виділення відносно автономних (вузько спеціалізованих) областей логопедії, таких, наприклад, як фонопедія (Т. Осадча, О. Ромась та ін.), вивчення і корекція дислексії та дизорфографій (В. Ільяна, Ю. Коломієць, З. Пригода та ін.), превентивна логопедія, технології подолання заїкання (С. Корнєв, А. Кравченко та ін.), афазії (О. Лянна та ін.), ринолалії (С. Конопляста та ін.) з відповідним методологічним апаратом. В цих напрямках працюють, здебільшого, науковці, які мають багатий практичний досвід і співпрацюють з певною категорією психологів, медиків та інших суміжних фахівців. З іншого боку, має місце очевидна необхідність синтезу фундаментальних теоретичних основ логопедії як гуманітарної науки інтеграційного типу [13].

Аналізуючи тематику захищених дисертаційних досліджень протягом означеного періоду, можна визначити, що окремим напрямком наукових досліджень в галузі логопедії на початку ХХІ століття виступає медико-психолого-педагогічний напрямок (Л. Борщевська, С. Конопляста, І. Мартиненко, Г. Мозгова, О. Мякушко, Н. Пахомова, їх учні та ін.).

Так, наприклад С. Конопляста в своєму дослідженні визначає, що порушення розвитку у дітей із вродженими незрощеннями губи та піднебіння (далі ВНГП) зумовлені впливом низки несприятливих чинників на різних етапах онтогенезу. Дитина із ВНГП страждає на комбіновану патологію із одночасним та взаємопов'язаним обмеженням функцій багатьох систем організму, що визначає глибину та своєрідність мовленнєвого порушення. При цьому у дітей із ВНГП прослідковуються симптоми раннього ушкодження психічних функцій, їх поступове нашарування та подальший перебіг мовленнєвого та психічного розвитку з ускладненнями.

Вчена вважає, що розробка та впровадження інноваційної багатопрофільної системи медико-психолого-педагогічної діагностики та корекції розвитку дітей із ВНГП забезпечить своєчасне виявлення порушень функціональної системи мови і мовлення та базових складових психічного розвитку; сприятиме впровадженню адекватних технологій диференційованого корекційного впливу на дитину із ВНГП від народження до 18 років у межах сучасного освітнього простору. Лише система

одночасного лікування, навчання та виховання дітей із ВНГП через взаємодоповнюваність та наступність усіх етапів діагностико - корекційно-розвивальної роботи забезпечить можливість повноцінної мовленнєвої та соціально-психологічної реабілітації.

Дослідницею І. Мартиненко в своїй дисертаційній роботі було вперше теоретично обґрунтовано психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення на підґрунті особистісно-орієнтованого, системного, діяльнісного та особистісно - комунікативного підходів; обґрунтовано теоретичну парадигму та розроблено структурно-функціональну модель комунікативної діяльності, яка містить діяльнісний і особистісний компоненти; описано взаємовплив цих компонентів у функціях та формах досліджуваної діяльності.

Вченою були виявлені особливості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та підсумково-оцінювального компонентів комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку, які становили підґрунтя для визначення критеріїв (стійкість і цілісність структурної організації комунікативної діяльності, диференційованість комунікативних рис особистості, володіння комунікативними вміннями й засобами) та показників сформованості цієї діяльності у старших дошкільників із системними порушеннями мовлення.

І. Мартиненко здійснила системне вивчення комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення, за результатами якого встановила особливості її структурної організації, провідні риси комунікативного арсеналу особистості, особливості сформованості комунікативних умінь (перцептивних, інтерактивних та інформаційно-комунікативних) і комунікативних засобів (мовленнєвих, експресивно-мімічних, предметно-дійових) тощо.

Науковець Н. Пахомова обґрунтувала необхідність та шляхи реалізації процесу інтеграції медико-психологічних та педагогічних знань в процесі фахової підготовки спеціалістів-логопедів у ЗВО, визначила критерії, показники інтегративних знань [10].

Аналізуючи тематику та зміст дисертаційних досліджень з проблем порушень мовлення у дітей та дорослих, що були захищені в спеціалізованих вчених радах України протягом означеного періоду в межах переважаючих протягом вибраного часу напрямків, можна розділити їх на умовні окремі групи: група наукових досліджень «Навчальна діяльність дітей з ТПМ та корекція порушень мовлення у процесі навчальної діяльності»: Л. Лісова, О. Гриненко (2014), О. Олефір (2015), В. Подгорна (2015), О. Ткач (2016), Т. Мельніченко (2017), Н. Павлова (2017) та ін.; «Логопедичний супровід дітей з ТПМ та їх інтеграція в освітнє середовище»: В. Кисличенко, О. Ласточкіна (2014), М. Лемещук (2017), А. Яковенко (2018) та ін.; «Медико-психолого-педагогічна складова корекції порушень мовлення»: І. Артемчук (2005), О. Мякушко (2006), Н. Манько (2007), С. Конопляста, О. Ромась (2010), Н. Пахомова (2013), О. Белова (2013), Т. Осадча, І. Мартиненко (2017), О. Лянна (2018), К. Тичина (2018) та ін.; «Особливості писемного мовлення дітей з ТПМ»: С. Стрілецька (2010), В. Ільяна (2010), З. Пригода (2014) та ін.; «Діагностика та корекція компонентів усного мовлення у дітей дошкільного віку з ТПМ»: І. Андрусьова (2010), Ю. Рібцун (2010), З. Ленів (2010), Н. Ільїна (2011), Н. Січкачук (2011), В. Галущенко (2012), О. Боряк (2012), Т. Махукова, М. Лепетченко (2012), Н. Савінова (2013), Т. Швалюк (2013), Литвиненко (2013), Г. Парфьонова (2015), І. Брушевська (2018), А. Голуб (2019) та ін.; «Діагностика та корекція заїкання»: О. Кривцова (2013), Л. Бегас (2016) та ін.; дисертаційні дослідження, присвячені проблемі корекції мовлення у дітей з іншими порушеннями психофізичного розвитку: Геращенко (2010), І. Глущенко (2010), В. Липа (2010), К. Шапочка (2012), К. Зелінська-Любченко (2014), Н. Базима (2014), О. Боряк (2019), Н. Бондар (2019), О. Аль-Мраят (2019) та ін.

Окремим важливим напрямком наукових досліджень в спеціальній освіті в сучасний період розвитку її як науки хочемо виділити історико-педагогічний напрямок. Проаналізувавши тематику цих досліджень, вважаємо за можливе розділити їх на такі умовні групи: «Внесок окремих персоналій в розвиток спеціальної освіти»: В. Барко (2015), Віт. Бондар (2017), О. Козинець (2015), Н. Климко (2014), С. Корнєв (2009), Л. Кулик (2006), Є. Линдіна (2016), В. Синьов

(2017) та ін.; «Історія становлення та розвитку навчання й виховання дітей та дорослих з порушеннями в розвитку»: Віт. Бондар (1992), В. Золотоверх (2000), А. Орлов (2013), М. Супрун (2005), О. Таранченко (2006), С. Федоренко (2012), Л. Чепурна (2017), В. Шевченко (2006) та ін.; «Професійна корекційна допомога та підготовка професійних кадрів»: Т. Берник (2006), В. Гладуш (2012), Л. Одинченко (1996), О. Потапенко (2010), О. Шевченко (2004) та ін.).

Здійснивши ґрунтовний аналіз наукових доробок, захищених в означених вчених радах ми дійшли висновку, що до нині залишаються актуальними, знаходять своє відображення та потребують подальшого творчого розвитку в сучасних наукових дослідженнях такі продуктивні ідеї провідних науковців попередніх поколінь, як: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико -психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні психічні можливості, з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормотиповим і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

Від початку 2010 року і донині чітко виокремився сучасний науковий напрям, який характеризується науковим пошуком визначення шляхів модернізації спеціальної освіти і науки (В. Бондар, В. Синьов, М. Шеремет).

Аналіз наукових здобутків сучасних учених (О. Боряк, В. Засенко,

С. Конопляста, І. Мартиненко, О. Мартинчук, Н. Пахомова, Н. Савінова, В. Синьов, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) дозволив визначити чіткі вектори розвитку подальших наукових досліджень в галузі спеціальної освіти та логопедії.

Перший напрямок розвитку наукових досліджень вбачається в надбудові нової базис-системи ранньої допомоги дітям з ТПМ. Забезпечення особливих освітніх потреб в ранньому віці може попередити виникнення труднощів на першому етапі шкільного навчання. Науково обґрунтована і виважено організована рання комплексна корекція відкриває для значної частини дітей входження в загальний освітній процес на більш ранньому етапі вікового розвитку.

Для ефективного впровадження підходів до модернізації спеціальної освіти важливим є, на наш погляд, по-перше, виокреслення єдиної державної системи виявлення дітей з психофізичними порушеннями і комплексної допомоги їм; по-друге, впровадження технологій диференційної діагностики і, по-третє, визначення змісту і форм професійного супроводу сімей, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами.

Завдання на цьому етапі — максимально широке обстеження дітей з порушеннями розвитку на ранніх етапах онтогенезу, що є, певною мірою, попередженням вторинних відхилень. Спеціалісти разом з родинами зможуть продуктивно використовувати сензитивні періоди становлення вищих психічних функцій для ефективного корекційного втручання. Необхідно відмітити один з досить важливих аспектів, який в нинішній, існуючій системі практично був виключеним — активна участь в корекційному процесі батьків дитини, і, в свою чергу, до такої роботи повинні бути підготовлені спеціалісти, тобто до консультацій членів родини дитини та їх професійного супроводу, що також є окремим напрямком наукових досліджень.

Другий напрямок - це освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти. На думку вчених, для тотальної успішної інтеграції дітей з ТПМ повинна бути підведена обґрунтована науково - методична база (чітко визначений вектор та широке коло ґрунтовних наукових досліджень з організації та забезпечення успішного функціонування інтегрованого навчання та виховання як

системи); врахування рівня розвитку кожної дитини, що забезпечує інтеграцію на тому етапі розвитку, який буде для неї найбільш ефективним (напрямок досліджень, спрямованих на чітку, високорезультативну диференційну діагностику схожих станів та вивчення підґрунтя індивідуалізації педагогічних та спеціальних корекційних впливів).

Третій напрямок — удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО (напрямок досліджень, спрямованих на модернізацію, інтернаціоналізацію та глибоко наукову базу підготовки спеціалістів, які працюють з дітьми з ТПМ).

На сьогодні здійснюється широке впровадження в зміст освіти нових інформаційних технологій. Ці технології в системі спеціальної освіти розглядаються науковцями не лише як засіб навчання для дітей з комплексними порушеннями розвитку, такі технології, вважають, є засобом, який може забезпечити взаємодію їх з оточуючим світом [19, с.14-16].

Вважаємо одним з пріоритетних напрямків наукових пошуків - розвиток, систематизацію та удосконалення понятійно-категоріального апарату логопедії як науки в Україні, адже обов'язковою умовою функціонування будь-якої науки, є наявність у неї власного понятійно- категоріального апарату [16]. Наукова термінологія кожної області знань становить собою упорядковану систему, де місце кожного терміну визначається співвідносністю означуваного ним поняття з іншими поняттями даної галузі науки. Як зазначає Н. Савінова, «проблеми розгалуженої синонімії, багатозначності, складні випадки перекладу з інших мов, зокрема з російської, відсутність уніфікованості на рівні українськомовного логопедичного термінологічного словника викликають певні ускладнення у розумінні різноманітних тлумачень логопедичних термінів, а тим більше правильне їх використання» [16].

Як зазначає М. Шеремет, послідовна та розгорнута концепція удосконалення системи спеціальної освіти як науки, на жаль, в Україні на сьогодні фактично відсутня. Хоча провідними науковцями України визначені відповідні напрямки

реалізації цього процесу, але його реалізація є досить складною, враховуючи неординарні умови, а саме: науковці вимушені підтримувати функціонування нині діючої системи; з другого боку — паралельно виокреслювати принципово іншу, нову. В цьому і полягає вся складність сучасного етапу модернізації спеціальної освіти та відповідних галузей науки [20].

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження засвідчило досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволило сформулювати такі висновки:

Становлення та розвиток теоретичних засад логопедії в Україні протягом означеного історичного періоду відбувалися під впливом низки факторів: суспільно-політичних (війни, революційні події, зміни уряду та державного устрою країни та ін.), соціально-економічних (занепад і підйом промисловості, зростання дитячої захворюваності), організаційно - педагогічних (розвиток спеціальних навчальних закладів, започаткування та реорганізація науково-дослідних установ, проведення дефектологічних з'їздів та конференцій, випуск науково-педагогічної літератури тощо), що обумовлювали особливості процесу протікання та їх зміст.

Витоками становлення логопедії як науки на попередніх вікових етапах стало зародження ідеї про порушення мовлення, що продовжує розвиватися дотепер та визначає специфіку вітчизняної логопедії. Вивчення процесу становлення логопедії як науки в Україні свідчить про те, що її власні об'єкт, предмет і методи сформувались за рахунок симбіозу медичних та педагогічних знань, що дало їй змогу повноправно виділитися в окрему наукову галузь.

У другій половині XIX - на початку XX століття зміна стилю наукового мислення (перехід від незмінності до зміни і розвитку) сприяла формуванню основних напрямків у науці, зокрема, у науках про людину, це: систематизація досліджуваного матеріалу, розгляд явища в розвитку і в контексті зовнішніх і внутрішніх умов, інтеграція та диференціація наук. Ці напрямки відбилися і на розвитку уявлень про порушення мовлення, що призвело до початку вивчення різних форм порушень.

Визначені, обґрунтовані та охарактеризовані історико-педагогічні періоди розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX - на початку XXI століття.

I період (1944-1955 рр.) - відновлення наукової роботи в галузі логопедії в Україні у післявоєнні роки.

II період (1955-1976 рр.) - становлення та розвиток теоретичних основ дошкільної логопедії в Україні.

III період (1976-1991 рр.) - розвиток науково-методичних основ диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти.

IV період (1991-2010 рр.) - інтенсифікація наукових досліджень в галузі логопедії в умовах незалежної України.

V період (2010 р. - донині) - сучасний період модернізації системи спеціальної освіти та науки в Україні.

Описані провідні тенденції розвитку теоретичних засад логопедії в Україні у другій половині XX - на початку XXI століття відповідно кожного визначеного вище історичного періоду:

I період - розробка теорії та історії дефектології, дослідження психології розвитку «дефективних дітей», розробка основних принципів методики навчально-виховної роботи в спеціальних школах та педагогічних засобів повернення слуху і мовлення після контузії.

II період - обґрунтування доцільності та визначення високої результативності корекційних заходів з подолання порушень мовлення у період дошкільного віку, що в подальшому стало науковою та методичною основою організації широкої мережі спеціальних ЗДО для дітей з ТПМ та іншими порушеннями психофізичного розвитку.

III період - розвиток науково-методичних основ диференційованого навчання і виховання дітей з ТПМ в умовах закладів спеціальної освіти.

IV період - створення системи виявлення і психолого-медико- педагогічного вивчення дітей з порушеннями мовлення, розробка оптимальних умов і змісту корекційно-педагогічної допомоги дитині в кожному конкретному випадку.

V період - нові підходи до диференціації осіб з порушеннями мовлення, визначення нових освітніх та корекційно-розвивальних ресурсів для їх повної соціалізації, підготовка висококваліфікованих, чітко диференційованих за спеціалізаціями кадрів.

Визначено продуктивні ідеї науковців в галузі логопедії в окреслений період, що залишаються актуальними в сучасних умовах та потребують творчого розвитку: започаткований І. Сікорським цілісний антропологічний підхід до вивчення порушень психофізичного розвитку у дітей, заснований на взаємозв'язку медико-психологічних і педагогічних аспектів у практиці навчання й виховання даної категорії дітей; твердження про необхідність обов'язкової індивідуалізованої корекційної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, як необхідної умови позитивного прогнозу їх розвитку; напрацювання Р. Краєвського щодо уточнення понятійного апарату таких мовленнєвих порушень, як алалія, афазія та заїкання; деталізація та актуалізація його авторської класифікації мовленнєвих порушень; тверда позиція щодо необхідності широкої, ґрунтовної медичної складової підготовки спеціальних педагогів, в тому числі логопедів; результати досліджень І. Дьоміної щодо диференційного навчання учнів шкіл для дітей з ТПМ, з огляду на їхні психічні можливості, з метою досягнення більшої ефективності та якості результатів навчання; напрацювання Є. Соботович та її наукової школи щодо психолінгвістичної моделі мовленнєвої діяльності дітей з нормальним і порушеним мовленнєвим розвитком, диференційної діагностики порушень мовлення на основі виділення їх діагностичних системоутворюючих ознак.

1. Встановлено можливості творчого використання прогресивних здобутків науковців в галузі логопедії в окреслений період в сучасних умовах. А саме, спираючись на ідеї попередників щодо системного вивчення порушень мовлення (врахування складності взаємозв'язків зовнішніх і внутрішніх факторів, що визначають характер порушення; використання принципу розвитку при аналізі порушення мовлення; врахування особистісних особливостей людини з порушеннями мовлення в процесі діагностики, пропедевтики та корекції; диференційоване вивчення та корекція порушень мовлення в зв'язку з особливостями його структурних компонентів, нервово-психічними особливостями осіб з ТПМ тощо), провідні науковці в галузі спеціальної освіти вбачають такі вектори розвитку подальших наукових досліджень логопедії:

Перший напрямок - надбудова нової базис-системи ранньої допомоги дітям з

ТПМ.

Другий напрямок - освітня і соціальна інтеграція означеної категорії дітей в систему загальної освіти.

Третій напрямок - удосконалення змісту спеціальної освіти за рахунок активного впровадження передових, апробованих наукових доробок вітчизняних вчених в навчальний процес ЗВО з метою модернізації та інтернаціоналізації означеного процесу.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми й не претендує на дослідницьку завершеність її висвітлення. Перспективними напрямами подальших досліджень вбачаємо вивчення й узагальнення історичного досвіду та загальних тенденцій наукових пошуків на ниві інших галузей спеціальної освіти та галузі логопедії у наступні вікові періоди, що, дасть змогу прогнозувати шляхи розвитку цього процесу та сприятиме запобіганню помилок в організації та реалізації наукової діяльності вітчизняних вчених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко О.В. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. Рідна школа. 2013. №1-2. с. 8-14.
2. Адаменко О.В. Розвиток педагогічної науки в Україні у другій половині ХХ століття (1950-2000 рр.): дис.докт.пед.наук / Луганський національний педагогічний університет імені Т. Шевченка. Луганськ. 2006. 613 с.
3. Андрущенко В.П. Наш університет : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ. 2009. 319 с.
4. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: статті. нариси. інтерв'ю. Київ: Знання України. 2008. 819 с.
5. Андрущенко В.П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть. Вища освіта України. Київ. 2001. №2. С. 5- 14
6. Аркін Ю. Анатомо-фізіологічні основи розвитку і виховання голосу і мови. За комуністичне виховання дошкільників. 1940. № 5. С. 31-38.
7. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні (1945 - 2000): автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ. 2006. 24 с.
8. Берник Т.Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з мовленнєвими вадами в Україні (1945-2000) : дис... канд. пед. наук: 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ. 2006. 300 с.
9. Бондар В., Золотоверх В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток (до десятиріччя Інституту спеціальної педагогіки АПН України). Дефектологія. 2004. №1. С. 2-10.
10. Бондар В.І. Спеціальне навчання дітей з вадами розумового та сенсорного розвитку : стан та перспективи. Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин : матер. Всеукр. наук.-прак. конф. (2-3 лист. 1994 р.). Київ. 1994. С. 13-18.
11. Бондар В.І., Золотоверх В.В. Історія олігофренопедагогіки. Київ. Знання. 2007. 228 с.

12. Бондар В.І., Синьов В.М. Видатний український дефектолог Іван Панасович Соколянський (1889-1960 рр.). Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ. Вип.34. 2017. С.5-10.

13. Винокур А.С. Організація і форми позакласної роботи в школі-інтернаті для дітей з важкими розладами мови. Методичні матеріали. Київ. 1970. 63 с.

14. Гладуш В.А. Внесок академіка В.І. Бондаря та його наукової школи в теорію та історію спеціальної педагогіки й психології. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2013. Вип. 24. С. 55-61

15. Гладуш В.А. Післядипломна педагогічна освіта дефектологів в Україні: теорія і практика: монографія. Пороги. Дніпропетровськ. 2012. 292 с.

16. Гладуш В.А. Розвиток теорії логопедії в Україні: історичний аспект. Педагогічні науки: теорія. історія. інноваційні технології : науковий журнал. СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2014. 3 (37). С. 442–450.

17. Гладуш. В.А. Внесок професора І.П. Колесника у розвиток системи післядипломної педагогічної освіти дефектологів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ. 2014. Вип. 26. С. 47-51.

18. Гончаренко С.У. Наукові школи в педагогіці. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи : зб. наук. праць. Житомир. 2012. С. 27–44.

19. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь. 1997. 373 с.

20. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX перша третина XX ст.). Київ. ІЗМН. 1999. 328 с.

21. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») від 3 листопада 1993 р. № 896.

22. Єфименко Н.І. Соколянський І.П.: віхи життя і педагогічної творчості. Дефектологія. 1998. №3 С. 52-55.

23. Єфремов С.В. Професійна спрямованість науково-дослідної роботи студентів у вищих навчальних закладах України у другій половині ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Харків. 2010. 29 с.

24. Жилінська О.І. Науково-технічна діяльність як об'єкт дослідження. Наука та наукознавство. 2001. №1. С.3-17.

25. З історії вітчизняної педагогіки: завдання, пошуки, проблеми. Рідна школа. Київ. 1992. № 1. С. 7-13.

26. Засенко В.В. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. Збірник наукових праць. Київ. №4 (6). 2007.

27. Золотоверх В. Історичні аспекти розвитку спеціальної освіти в зарубіжній практиці (кінець ХІХ початок ХХ ст.). Дефектологія. Київ. 2002. №2. С. 50-53.

28. Золотоверх В.В. Становлення та розвиток дошкільних закладів для дітей з психофізичними вадами в системі спеціальної освіти України : дис.... к. пед. н. : 13.00.03 / Ін-т спец. педагогіки АПН України. Київ. 2001. 175 с.

29. Ковальчук Ж.М. Визначальність дисертаційних досліджень історико-педагогічного спрямування для розвитку теорії та практики спеціальної освіти в Україні. Актуальні проблеми ортопедагогіки. ортопсихології та реабілітології : зб. тез доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. Шевцова А.Г. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії. 2019. С. 191-193.

30. Ковальчук Ж.М. Визначальність наукової діяльності закладів вищої освіти та наукових установ України у другій половині ХХ століття. Педагогічний часопис Волині: науковий журнал. 2019. № 1 (12). С. 86-94.

31. Козинець О., Базима Н. Шеремет Марія Купріянівна : становлення. наукові досягнення та перспективи (до ювілею). Науково-методичний журнал «Логопедія». 2015. №5. С. 3-8

32. Конверський А.Є. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів. Київ. Центр учбової літератури. 2010. 352 с.

33. Концепція розвитку інклюзивного навчання (режим доступу <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnog-o-navchannya>)

34. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція УРСР 20–30-х років: соціально-професійний статус та освітньо-культурний рівень. Донецьк. Норд-Прес. 2004. 456 с.

35. Кушнірук С. Становлення й розвиток категорійно-поняттєвого апарату вітчизняної дидактики (XVII-XX ст.). Частина 1. (XVII поч. 60-х рр. XX століття) Київ. 2018. 91. Лавкай І.Ю. Про характерологічні зміни у підлітків, які страждають заїканням. Дефектологія. 1976. № 2. С. 16-18.

36. Лебединець Г.М. Наукова діяльність професорсько-викладацького складу вищих педагогічних навчальних закладів України (60-90-ті роки XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук. 13.00.04 / Київ. 2017. 276 с.

37. Линдіна Є.Ю. Внесок науково-педагогічної спадщини Є.Ф. Соботович у розвиток вітчизняної логопедії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ. 2016.

38. Логопедія. Підручник. третє видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К.Шеремет. Київ. Слово. 2014. 672 с.

39. Мамічева О., Липа В. Корекційна освіта: досягнення та перспективи. Рідна школа. Київ. 2014. №3. С.56-61

40. Марчук О.А. Учителі України в освітніх реформаційних процесах в період хрущовської "відлиги" (друга половина 50-х - перша половина 60-х рр. XX ст.) : автореферат дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ. 2017. 20 с.

41. Матеріали про стан та роботу установ дефективного дитинства (протоколи. доповіді. звіти. листування) // ЦДАВОВ України. Ф. 166. оп. 4. спр. 891. арк. 16.

42. Методично-інструктивний матеріал для логопедичних пунктів та логопедів допоміжних шкіл. Вісник дефектології. Київ. 1946. С. 1-4.

43. Назаренко О.В. Науково-педагогічна спадщина вчених Національного

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (20-50 роки XX століття) : дис.... докт. пед. наук. : 13.00.01/ Київ. 2015. 233 с.

44. Нікітчина С. Іван Олексійович Сікорський видатний вітчизняний психолог, педагог, один з організаторів дошкільної справи в Україні. Вісник Інституту розвитку дитини. Київ. Вип. 6. 2009. С.125-141.

45. Онопрієнко В.І. Історія української науки XIX-XX століть: навч. посіб. Київ. Либідь. 1998. 304 с.

46. Освіта дорослих: Теорія. Досвід. Перспективи: зб. наук. пр. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Ніжин. Видавець ПП Лисенко М.М. 2013. Вип. 6. 289 с.

47. Пахомова Н.Г. Теорія і практика професійної підготовки логопедів у ВНЗ. Полтава. ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. 346 с.

48. Пахомова Н.Г. Спеціальна педагогіка з історією: навч. посіб. Для студ. спец. 6.010100 «Корекційна освіта». Полтав. нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. 2-ге вид., випр., перероб. Полтава. АСМІ, 2012. 279 с.

49. Перехрест О.Г. Відбудова матеріальної бази сфери освіти в сільській місцевості в 1943-1945 рр.: проблеми та наслідки. Журнал «Український селянин». 2010. Вип. 12. С.300-303.

50. Потапенко О.М. Курсова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації логопедичних кадрів в Україні У 80-ті роки XX століття. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2010. № 19 (1). С. 399-406.

51. Потапенко О.М. Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина XX століття): дис ... канд. пед. наук: 13.00.03 НПУ імені М.П. Драгоманова. Київ. 2010. 341 с.

52. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 24.08.2018).

53. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 № 1977-XII Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-12> (дата звернення: 24.11.2018).

54. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19> (дата звернення: 21.08.2017).

55. Савінова Н.В. Сучасні проблеми і тенденції розвитку логопедії як науки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ. 2014. Вип. 27. С. 184-188.

56. Саух П. Ю. Феномен наукової школи в контексті реалій сучасної науки. Становлення і розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми. досвід. перспективи : зб. наук. праць. Житомир. 2012. С. 44–51.

57. Скиба Ю. А. Розвиток студентської науково-дослідницької роботи у вищих навчальних закладах України. Актуальні питання підготовки майбутнього вчителя хімії: теорія і практика : збірник наукових праць Всеукраїнської науковопрактичної інтернет-конференції. Вінниця. ТОВ «Нілан-ЛТД». 2015. С. 95-97.

58. Соботович Е.Ф. Води мовленнєвого розвитку у дітей і шляхи їх корекції. Спеціальна психологія. Кам'янець-Подільський. 2001. Частина II. С. 91–98.

59. Соботович Є.Ф. Концепція загальномовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі. Дефектологія. 1997. № 1. С. 2-6.

60. Специальная педагогика : в 3 т. : учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений. Т.1 История специальной педагогики. Москва. Издательский центр «Академия». 2007. 352 с.

61. Супрун М.О. Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (кінець XIX перша половина XX ст.). Київ. ПАЛИВОДА А. В. 2005. 328 с.

62. Супрун М.О. Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга половина XIX - перша половина XX століття) : автореф. дис... д-ра пед. наук : 13.00.03 / Інститут спеціальної педагогіки АПН України. Київ, 2008. 32 с.

63. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: АПН. 2003. с. 68.

64. Таранченко О.М. Сурдопедагогічна теорія та практика другої половини ХХ століття в Україні. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Збірник наукових праць. 2004. 1 (3). С. 283-291.

65. Тарасун В.В. Концепція державного стандарту освіти учнів з порушеннями мовленнєвого розвитку. Дефектологія. 2000. № 4. С. 2-10.

66. Тарасун В.В. Логодидактика. Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ. Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. 2004. 348 с.

67. Федоренко С.В. Навчання і виховання дітей з порушеннями зору в Україні: історія та сьогодення. Запоріжжя. 2012. 306с.

68. Цибулько Т. Організація роботи логопедичної групи у дошкільному закладі. *Дошкільне виховання*. 1975. № 9. С. 21-23.

69. Чепурна Л.Г. Становлення та розвиток навчальної книги для розумово відсталих дітей в Україні (1917-2000 рр.): автореф....дис.канд.пед.наук / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ. 2017. 195 с.

70. Шевченко В.М. Входження осіб з особливими потребами в суспільство: історичний аспект (на прикладі осіб з вадами слуху). Зб. наук. праць «Педагогічна освіта: теорія і практика». Кам'янець-Подільський. Видавець ПП Зволейко Д.Г. Вип. 7. 2011. С. 107-112.

71. Шевченко В.М. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти в Україні та Польщі. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ. 2017. Вип. 34. С. 107-112.

72. Шеремет М. К. Навчальна програма для 2-4 класів школи для дітей з ТПМ. Київ. Початкова школа. 2005. 264 с.

73. Шеремет М. К. Програми для загальноосвітньої школи для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (підготовчий — 1 класи). Київ. Початкова школа. 2005. 243 с.

74. Шеремет М.К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти. Журнал Корекційна педагогіка. Вісник асоціації корекційних педагогів України. 2007 с.

14-16.

75. Шеремет М.К. Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава, 2019. С.43-48.

76. Шеремет М.К., Потапенко О.М. Стан системи підготовки логопедів у вищих навчальних закладах України (80-ті роки ХХ століття). Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. 2009. Вип. 12. С. 362-367.

77. Ярмаченко М.Д. Академія педагогічних наук України: (п'ятиріччя становлення і розвитку). Київ. Педагогічна думка. 1997. С. 154.

ДОДАТКИ

Додаток А.1

Перелік дисертаційних робіт зі спеціальності 13.00.03 - корекційна педагогіка та 19.00.08 - спеціальна психологія, присвячених дослідженню важливих проблем навчання, виховання, соціалізації, діагностики та корекції мовленнєвих порушень у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, що були захищені на засіданнях спеціалізованих вчених рад України з 1993 року

№	ПІБ здобувача	Рік захисту	Тема роботи	Науковий керівник/консультант	Місце захисту
1.	Шевченко Марина Валентинівна	1996	Формування знань та умінь з рідної мови у молодших школярів із загальним мовленнєвим недорозвитком (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
2.	Тарасун Валентина Володимирівна	1999	Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук Чірка Г.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
3.	Чердніченко Наталія Володимирівна	1999	Формування навичок грамотного письма у дітей із важкими вадами мовлення в умовах корекційного навчання. (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Вавіна Л.С.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
4.	Бартенєва Лариса Іванівна	2000	Підготовка дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку до оволодіння орфографією (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
5.	Козлова Валентина Анатоліївна	2003	Пропедевтика порушень письма у першокласників з вадами мовлення в умовах білінгвізму (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Колупаєва А.А.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 в Інститут спеціальної педагогіки АПН України
6.	Кравченко Анатолій Іванович	2003	Корекція заїкання у дітей молодшого та середнього шкільного віку засобами комплексної фізичної реабілітації (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інститут спеціальної педагогіки АПН України

7.	Ревуцька Олена Володимирівна	2003	Словотворча робота як засіб збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими вадами мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
8.	Трофименко Людмила Іванівна	2004	Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
9.	Гаврилова Наталія Степанівна	2004	Особливості засвоєння математичних знань молодшими школярами з порушеннями мовленнєвого розвитку (спеціальність: 19.00.08 - спеціальна психологія)	доктор педагогічних наук, професор Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
10.	Пінчук Юлія Володимирівна	2005	Система професійної компетентності вчителя-логопеда (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
11.	Артемчук Ірина Вячеславівна	2005	Особливості усного зв'язного мовлення у комунікативно депривованих дітей-сиріт (спеціальність: 19.00.08 - спеціальна психологія)	доктор педагогічних наук, професор, Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
12.	Качуровська Оксана Борисівна	2006	Корекція мовленнєвого розвитку молодших школярів із тяжкими вадами мовлення засобами комп'ютерних технологій (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
13.	Берник Тетяна Леонідівна	2006	Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні (19452000) (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Золотверх В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
14.	Пахомова Наталія Георгіївна	2006	Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
15.	Притиковська Світлана Дмитрівна	2006	Формування координації рухів як засіб корекції мовленнєвих порушень у старших дошкільників (спеціальність: 13.00.03 -	кандидат педагогічних наук, професор Шеремет Б.Г.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України

			корекційна педагогіка)		
16.	Мякушко Оксана Іванівна	2006	Психологічні особливості засвоєння природничого матеріалу молодшими школярами з порушенням мовленнєвого розвитку (спеціальність: 19.00.08 - спеціальна психологія)	доктор педагогічних наук, професор, Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної Педагогіки АПН України
17.	Манько Наталія Володимирівна	2007	Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
18.	Мартиненко Ірина Володимирівна	2007	Формування мотиваційно-вольової готовності дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення до шкільного навчання (спеціальність: 19.00.08 - спеціальна психологія)	доктор психологічних наук, старший науковий співробітник Сак Т.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
19.	Нові кова Надія Володимирівна	2009	Розвиток мовленнєвого дихання у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
20.	Коломієць Юлія Вікторівна	2009	Формування граматики-стилістичних умінь в учнів початкових класів із тяжкими порушеннями мовлення (тпм) (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
21.	Журавльова Лариса Станіславівна	2009	Розвиток мовлення у старших дошкільників із заїканням засобами музично-дидактичних ігор (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кондратенко В.О.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
22.	Савицький Андрій Миколайович	2009	Корекція мовленнєво- рухової діяльності дошкільників з дитячою афазією (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Тищенко В.В.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
23.	Федорова Ольга Віталіївна	2009	Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення засобами прийменникових конструкцій (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
24.	Андрусьова Ірина Володимирівна	2010	Розвиток мовлення дітей 6-річного віку з загальним недорозвиненням мовлення	доктор педагогічних наук, професор	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 Державного закладу

			процесі ознайомлення з природою (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	Редькіна Л.І.	«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
25.	Рібцун Юлія Валентинівна	2010	Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
26.	Конопляста Світлана Юріївна	2010	Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 у Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
27.	Ленів Зоряна Павлівна	2010	Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
28.	Стрілецька Світлана Валеріївна	2010	Корекція дисграфічних помилок англійського письма в учнів молодших класів (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Семілетко В.І.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
29.	Ільяна Валентина Михайлівна	2010	Корекція дислексій в учнів молодших класів спеціальних шкіл для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук Данілавічюте Е.А.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки НАПН України
30.	Ромась Олена Юріївна	2010	Реабілітація голосової функції у хворих після часткової резекції гортані (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
31.	Потапенко Оксана Миколаївна	2010	Теорія і практика підготовки логопедичних кадрів в Україні (друга половина XX століття) (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
32.	Кисличенко Вікторія Анатоліївна	2011	Логопедичний супровід сім'ї, в якій виховується дитина з порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
33.	Ільїна Наталія Володимирівна	2011	Формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із	кандидат педагогічних наук, доцент	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного

			загальним недорозвиненням мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	Марченко І.С.	педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
34.	Січкачук Наталія Дмитрівна	2011	Формування емоційно- оцінної лексики у дітей старшого дошкільного віку з моторною алалією засобами художньо-мовленнєвої діяльності (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
35.	Галущенко Вікторія Іванівна	2012	Особливості формування просодичного компонента мовлення у дітей зі стертою формою дизартрії (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
36.	Боряк Оксана Володимирівна.	2012	Корекція просодичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з дизартрією засобами логопедичної ритміки (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
37.	Махукова Тетяна Віталіївна	2012	Формування культури спілкування у дітей молодшого шкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами фразеологізмів (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
38.	Лепетченко Марина Вікторівна	2012	Формування здатності до творчого самовираження у дошкільників із порушеннями мовлення у процесі інсценування казки (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
39.	Савінова Наталія Володимирівна	2013	Теорія і практика корекції мовленнєвої діяльності дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
40.	Швалюк Тетяна Миколаївна	2013	Формування складних синтаксичних конструкцій у дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Марченко І.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
41.	Литвиненко Віталіна Анатоліївна	2013	Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення	кандидат педагогічних наук, доцент	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного

			засобами артпедагогіки (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	Кравченко А.І.	педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
42.	Кривцова Ольга Яківна	2013	Діагностика і корекція усного мовлення у підлітків із заїканням (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кравченко А.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
43.	Пахомова Наталія Георгіївна	2013	Інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки майбутніх логопедів (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
44.	Белова Олена Борисівна	2013	Психолого-педагогічні умови запобігання агресії у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Гаврилова Н.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
45.	Лісова Людмила Іванівна	2014	Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення у процесі розв'язування арифметичних задач (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Гаврилова Н.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
46.	Ласточкина Олена Володимирівна	2014	Пізнавальні завдання як засіб підготовки дітей із тяжкими порушеннями мовлення до навчання в школі (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кравченко А.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
47.	Пригода Зоряна Степанівна	2014	Корекція дизорфографій в учнів 5-6 класів з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Бертенєва Л.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
48.	Гриненко Олена Миколаївна	2014	Формування знань про будову слова у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Трофименко Л.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
49.	Парфьонова Ганна Ігорівна	2015	Формування усного зв'язного мовлення у старших дошкільників з моторною алалією (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
50.	Олефір Ольга Іванівна	2015	Корекція лексичної складової мовлення у молодших школярів із	кандидат педагогічних наук, доцент	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного

			тяжкими мовленнєвими вадами на уроках читання (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	Чередніченко Н.В.	педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
51.	Осадча Тетяна Миколаївна	2015	Комплексний супровід дітей дошкільного віку з порушенням голосової функції органічного генезу (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
52.	Подгорна Вікторія Віталіївна	2015	Взаємозв'язок корекції рухового і вербального розвитку дітей молодшого шкільного віку з важкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор медичних наук, професор Романчук О.П.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
53.	Ткач Оксана Михайлівна	2016	Формування семантичних полів слів у дітей середнього шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Гаврилова Н.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
54.	Бегас Людмила Дмитрівна	2016	Корекція заїкання у дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Марченко І.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
55.	Лемешук Марина Анатоліївна	2017	Педагогічні умови соціалізації старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в дошкільних навчальних закладах (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Демченко І.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
56.	Мельніченко Тетяна Василівна	2017	Формування фонологічного компоненту мовлення в учнів 5-6 класів з тяжкими мовленнєвими розладами (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Данілавічюте Е.А.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
57.	Павлова Наталя Василівна	2017	Формування комунікативної активності у немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор медичних наук, професор, Дегтяренко Т.В.	Спеціалізована вчена рада К 41.053.04 ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»
58.	Мартиненко Ірина Володимирівна	2017	Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення (спеціальність:	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

			19.00.08 - спеціальна психологія)		
59.	Яковенко Анна Олександрівна	2018	Формування мовленнєвої готовності старших дошкільників з логопатологією до інтегрованого навчання (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
60.	Лянна Ольга Володимирівна	2018	Відновлення мовленнєвого спілкування при афазії у осіб післяінсультного стану (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Синьов В.М.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
61.	Брушневська Ірина Миколаївна	2018	Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Рібцун Ю.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.450.02 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
62.	Тичина Катерина Олександрівна	2018	Особливості міжособистісних стосунків у сім'ях, що виховують дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення (спеціальність: 19.00.08 - спеціальна психологія)	доктор психологічних наук, доцент Мартиненко І.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
63.	Голуб Алла Володимирівна	2019	Корекція порушення усного мовлення у дітей при дизартріях (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Конопляста С.Ю.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Перелік дисертаційних досліджень зі спеціальності 13.00.03 - корекційна педагогіка та 19.00.08 - спеціальна психологія, присвячені дослідженню проблеми порушень мовлення у дітей різних нозологій, що були захищені на засіданнях спеціалізованих вчених рад України з 1993 року

№	ПІБ здобувача	Рік захисту	Тема роботи	Науковий керівник/консультант	Місце захисту
1.	Борщевська Людмила Вячеславівна	1997	Особливості формування діалогічного мовлення у слабочуючих дошкільників (спеціальність: 19.00.08 - спеціальна психологія)	кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Стадненко Н.М.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
2.	Данілавічуте Еляна Анатоліївна	1997	Порушення письма в учнів 2-4 класів з дитячим церебральним паралічем та шляхи їх корекції (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
3.	Тищенко Владислав Володимирович	1999	Формування інтелектуального компонента мовленнєвої діяльності у розумово відсталих дошкільників (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Соботович Є.Ф.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
4.	Кондратенко Валентина Олександрівна	1999	Формування системи словотворення як засіб розвитку мовлення слабочуючих учнів (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
5.	Марченко Інна Сергіївна	2001	Формування творчого зв'язного мовлення у дошкільників із затримкою психічного розвитку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
6.	Пічугіна Тетяна Вікторівна	2001	Педагогічна корекція дисграфії у слабозорих молодших школярів (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Вавіна Л.С.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту дефектології АПН України
7.	Савчук Людмила Олександрівна	2006	Формування комунікативних умінь у дітей шестирічного віку із затримкою психічного розвитку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, доцент Ямницький В.М.	Спеціалізована вчена рада Д 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
8.	Глушенко Катерина Олександрівна	2009	Проблема формування комунікативної компетентності сліпоглухих дітей у спеціальній літературі США та Великої Британії (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат психологічних наук, доцент Синьова Є.П.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
9.	Кашуба Людмила Володимирівна	2009	Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами образотворчого мистецтва (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Колупаєва А.А.	Спеціалізована вчена рада Д26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України

10.	Г еращенко Світлана Іванівна	2010	Формування комунікативних умінь у розумово відсталих старшокласників у процесі вивчення граматики (на матеріалі вивчення прикметника) (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Піонтківська Г.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
11.	Г лущенко Ірина Іванівна	2010	Корекція лексичної сторони мовлення логопедичних заняттях у молодших школярів зі затримкою психічного розвитку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Тищенко В.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
12.	Липа Вікторія Володимирівна	2010	Формування комунікативної готовності розумово відсталих дітей до навчання у школі (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Синьов В.М.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
13.	Семенишена Тетяна Олександрівна	2011	Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором до навчання в школі (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Федоренко С.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
14.	Шапочка Катерина Анатоліївна	2012	Формування комунікативних умінь і навичок у молодших школярів із затримкою психічного розвитку у процесі вивчення іноземної мови (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник Колупаєва А.А.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.450.01 Інституту спеціальної педагогіки АПН України
15.	Зелінська- Любченко Катерина Олександрівна	2014	Розвиток комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами засобами арттерапії (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Кравченко А.І.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
16.	Базима Наталія Волеентинівна	2014	Формування мовленнєвої активності у дошкільників з аутичними порушеннями (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
17.	Боряк Оксана Володимирівна	2019	Теорія і практика мовленнєвої діяльності розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Шеремет М.К.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
18.	Бондар Наталія Василівна	2019	Формування зв'язного мовлення в учнів старших класів допоміжної школи на уроках трудового навчання (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	кандидат педагогічних наук, доцент Піонтківська Г.С.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.14 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
19.	Аль-Мрят Олена Борисівна	2019	Особливості формування графо-моторних навичок у молодших школярів з аутизмом (спеціальність: 13.00.03 - корекційна педагогіка)	доктор педагогічних наук, професор Тарасун В.В.	Спеціалізована вчена рада Д. 26.053.23 в Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова